

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreizen

Redactie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Erik Demoen, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruildienst : Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Recensiedienst: Marc Jacobs.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 150 F

INHOUD

K. VELLE, De vroedvrouw in de 19de eeuw. Een beroep in de verdrukking?	75
M. JACOBS, Een onverwachte geboorte. Warme roggedesem tegen "buikpijn" (Moere 1826).	93
R. DE VRIENDT-MORES & R. VAN DE WALLE, Emile Van Vooren, huishbewaarder en beschermheer van Gentse kunstenaars.	95
L. GELBER, Volkszang: August Beryngier en Alice Van Maldeghem. (vervolg Oostvlaamse Zanten 1989, 2)	107
Bondsleven	
In Memoriam Gaston Hebbelynck. <i>R. van der Linden</i>	134
Kroniek	
R. VAN DER LINDEN. BRT-2 Oost-Vlaanderen en volkskunde. Zomereditie 1989	105
Boekbesprekingen	
W. ZEEGERS. Andere tijden, andere mensen. De sociale representatie van identiteit. <i>M. Jacobs</i>	70
W. GIRALDO. Volksdevotie in West-Vlaanderen. <i>R. van der Linden</i>	72
R. VAN DER LINDEN. 't Ros Beiaard doet zijn ronde. <i>D. Lamarcq</i>	135

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Kredietbank, Generale Bank, Algemeen Beroepskrediet en IPPA.

ZEEGERS (W.), *Andere tijden, andere mensen. De sociale representatie van identiteit*, Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 1988, 382 bladzijden.

In het boek van sociaal psycholoog Wil Zeegers komen, globaal genomen, drie hiërarchisch geordende onderwerpen aan bod:

- a) een reflectie over de relatie tussen psychologie en historiciteit;
- b) een onderzoek naar de topic "representatie van identiteit", onder meer door het geven van een up-to-date overzicht van theorieën over individuele en sociale constructie van identiteit;
- c) een verkenning op het vlak van recente veranderingen in de (re)presentatie van identiteit in het naoorlogse Nederland, in het bijzonder op basis van contactadverventies.

Het zwaartepunt van het boek ligt mijns inziens in het eerste deel, gekoppeld, wegens de genese structuur van het boek, aan de verdere uitwerking van bepaalde stellingen in het derde deel. Vooreerst bespreekt hij de verhouding van de psychologie (een wetenschap die op zoek zou zijn naar onveranderlijke, "tijdloze", wetmatigheden) tot "de" geschiedenis. Daarbij handelt een, (op het eerste gezicht) wel heel streng, criterium: historiciteit is voor de psychologie uitsluitend van belang "wanneer er SYSTEMATISCHE, transgenerationale veranderingen in de tijd kunnen worden ontwaard in de DETERMINERING van menselijk gedrag." (p. 28, ik accentueer) In dit verband kan worden opgemerkt dat ik het persoonlijk nogal moeilijk heb met een woord als (het aan zijn leermeester Duijker ontleende) "determinering". (Ik preferer op conceptueel vlak de oudere, veld-theoretische terminologie van Kurt Lewin.) Hoe dan ook, met het criterium als leidraad worden een aantal belangrijke problemen aangekaart. Stimulerend is bijvoorbeeld een voorstel tot duiding van het "proces van (toenemende) rationalesering" in de beschavingstheorie van Norbert Elias. Zeegers stelt voor het op te vatten als een hypothese over de toenemende effectiviteit van "Gedankenmodelle" (interne representaties over menselijk handelen, "focally attended processes") boven emoties ("preattentive processes"), met dien verstande dat de hypothese direct gekoppeld wordt aan de idee dat een verdeling rationeel/irrationeel, geen constante is, doch wel relatief is aan de context. Hij suggereert bijvoorbeeld dat in de loop der tijden de "survival"-functie van emoties steeds meer door een communicatieve

functie wordt vervangen (cfr. het doelbewust uitbeelden van emoties in bepaalde beroepen zoals dat van nieuwslezer of hostess). (p. 49-53)

Van groot belang voor historici, volkscundigen en andere sociologen is, volgens mij, de intelligente bespreking van een aantal recente (en minder recente) psychologische theorieën over de presentatie en representatie van identiteit. Het geheel vormt een schitterend, en voor de leek bevattelijk, overzicht van wat dit sector van de sociale wetenschappen te bieden heeft. Hij bespreekt onder meer de zelfschema-theorie van H. Markus, attributietheorieën, theorieën van sociale vergelijking van strategische zelfpresentatie. Zeegers' belangrijkste algemene kritiek op de vermelde individualiserende theorieën (naast het aanduiden van enkele interne contradicties en onduidelijkheden), is dat er gerefereerd wordt aan een "homo clausus"-structuur, waarbij het innerlijke staat voor universele en efficiënte principes van informatieverwerking en waarbij de beperkende buitenwereld overkomt als een diffuse omgeving waaruit informatie wordt geput. Ze zijn echter ongemeen nuttig omdat het theorieën zijn die geconstrueerd zijn om de "stabiliteit" (de leefbaarheid) van de wereld te verklaren en uit te leggen hoe men zijn weg vindt, ondanks een voortdurend variërende sensorische input.

Zeegers stelt zelf, zoals uit de ondertitel van het boek kan worden afgeleid, het begrip SOCIALE REPRESENTATIE voor, een (weinig bekend) begrip van Moscovici. De schrijver introduceert daarbij een metafoor over "wandelande eilanden", die ik niet helemaal overtuigend en helder vind. "Sociale representatie" is een begrip dat volgens mij goede diensten kan bewijzen, als het beschouwd en aangewend wordt als een attenderend concept. Het richt de aandacht op een veronderstelde fundamentele "neiging" tot ZINGEVING in groep, te bewerkstelligen door het onbekende te transformeren tot het vanzelfsprekende en het vertrouwde. Uitermate stimulerend vind ik de aanpak om sleutelconcepten prototypisch te organiseren/beschrijven, waarbij verandering én stabiliteit van betekenissen via geleidelijke transformaties (processen van enten (*anchoring*) en objectiveren) van "fuzzy sets", verlopen. Opmerkelijk is verder het betoog over "het spel der van-

zelfsprekendheden", niet alleen in een reeks van passages gekruid met mooie staaltjes van (historische) kritiek (zie vooral hoofdstuk 6), maar ook daar waar hij het verschijnsel interpreteert met behulp van het kenmerk "*distinctiveness*" van McGuire (zie vooral p. 274 - 275). No-ter tenslotte nog hoe uiteindelijk "repre-senteren van identiteit" omschreven wordt als "het sociaal en contextueel creëren van mensen als personen met ty-perende kenmerken." (p. 283)

In het tweede deel komen stellingen aan bod die met name volkskundigen die zich met Gegenwartsvolkkunde bezighouden zullen interesseren. In het vijfde hoofdstuk wordt getracht te komen tot een synthese van studies over recente veranderingen in Nederland, onder meer door een analyse van begrippen als "individualisering" en "psychologisering".

De paragraaf "ervaren ongelijkheid en de differentiatie van identiteit" (p. 166-170), waar even geraakt wordt aan een onder-werp dat niet centraal staat in het werk, namelijk macht, biedt zeker stof tot verder onderzoek. Zeegers belicht daar vooral de tegenstelling tussen "feitelijke machtsver-houding" en "ervaren machtsverhouding", en komt tot de stelling dat "ongelijkheid tussen mensen onzichtbaarder is naar-mate zij vanzelfsprekender is" (p. 168) Een uitermate interessante hypothese is dat de verspreiding van informatie over ge-beurtenissen en mensen in de hele we-reld, door de massamedia, en de televisie in het bijzonder, een invloed heeft op de (h)erkenning van de menselijke diversiteit (p. 168, 301) Een van de effecten is dat het aantal mensen waarmee men zich identificeert op één bepaalde categorise-ringsdimensie kleiner wordt en dat men zich tot meer groepen rekent dan vroeger (i.e. kort na de tweede wereldoorlog toen de belangrijkste dimensies waren: ge-slacht, leeftijd, stand, vermogen, inkomen, beroep, geloof en echtelijke staat). De denkoefening leidt er uiteindelijk toe dat Zeegers de veronderstelling formuleert dat (in Nederland!) "de identificatie en de identiteit van mensen uit de jaren tachtig niet alleen gedifferentieerder en pluralisti-scher is, maar ook wisselender dan in de eerste jaren na de oorlog" (p. 170).

De hypothesen die uit het vijfde hoofdstuk worden gedistilleerd, worden getoetst

aan, en aangevuld met de resultaten van een inhoudsanalyse van steekproeven van contactadvertenties die in Nederlandse kranten verschenen zijn tussen 1947 en 1986. De steekproeven zelf worden besproken in de eerste bijlage (p. 308 - 315). Zeegers organiseert de bevindingen van het onderzoek onder de naoorlogse pe-riode in zogenoemde "golfstromen" (1945, 1965, 1975).

De auteur biedt een bijzonder boeiende kijk op de zaak door "het platsen van contactadvertenties" te beschouwen als het deelnemen aan een dialoog over wat het hebben van een verhouding betekent. De adverteerder begeeft zich aldus in een so-ciale representatie. Een belangrijk argu-ment pro de interpretatie van Zeegers, is dat de advertenties overwegend anoniem zijn.

Zeegers' suggestie dat er in dit soort ad-vertenties in binnen- en buitenland een transcultureel en transtemporeel vergelijk-baar sjabloon te ontdekken valt, opent buitengewoon interessante perspectieven voor comparatief onderzoek. Er zouden vijf standaardelementen in contactadvertent-ies aanwezig zijn: een beschrijving van a) de adverteerder zelf b) de gezochte partner c) van het doel (voor huwelijk bij-voorbeeld) d) een uitleg voor, of commen-taar op, het plaatsen van een advertentie als manier om contact te leggen en e) een aanduiding van de wijze van contact leg-gen (bijvoorbeeld het in Vlaamse kranten klassieke: "SBB").

Onderzoekers die een soortgelijke studie overwegen kunnen hun voordeel doen met bijlage 1B, waar een aantal richtlijnen gegeven in de vorm van selectie- en inter-pretatieregels. (p. 315-331). Voor de Vlaamse situatie lijkt met name richtlijn 3A en 3B problematisch. Daar wordt ge-steld dat advertenties geplaatst door der-den, in het bijzonder huwelijksbureaus, niet in de steekproef worden opgenomen, onder meer omdat er per bureau een huis-stijl van adverteren zou bestaan. (p. 307) Een belangrijke vraag is dan natuurlijk hoeveel van de advertenties die geplaatst worden onder de noemer "brief onder nummer", eigenlijk geschreven, of mis-schien zelfs UITGEVONDEN, worden door "professionele makelaars" van zo'n huwe-lijksbureau.¹¹⁾

Marc Jacobs

¹¹⁾ Zie bijvoorbeeld de volgende passage in een recente enquête: "Krijgt u veel post? [medewer-ker in een Belgisch huwelijksbureau:] Massa's. Alle antwoorden op de Schrijven-Bureau-Blad-aankondigingen (SBB) waarvan de mensen denken dat het om particuliere advertenties gaat" BOSSIER (G.), Dossier Huwelijksbureaus, in: *Humo*, nr. 2594, 24 mei 1990, p. 60.

Walter GIRALDO, *Volksdevotie in West-Vlaanderen*. Uitg. Marc Van de Wiele, Brugge, 1989, 164, 107 ill. 1850 F.

In menig boek brengt een ondertitel een ophelderend toevoegsel aan de hoofdtitel. Deze publikatie blijkt twee polen te omvatten: 'volksdevotie en de geografische omlijning 'West-Vlaanderen'. De Inleiding ontleedt het begrip volksdevotie als de geschiedenis van de irrationele mens. Twee spanningsvelden raken elkaar: een geheel van traditionele handelingen op een bedevaartoord en de acceptatie door de geestelijkheid. De auteur legt er de nadruk op, dat 'het volk' een supplementair aktieterrein voegt, om zich naar eigen geaardheid te kunnen uitdrukken. De magie doorkruist makkelijk dergelijk praktijkenpakket. Daar trekt Walter Giraldo van leer tegen de smaad en smet om 'het volk', 'de bedevaarders' te zien als het 'vulgus in populo'. In onze pelgrimsoorden ontmoeten wij zowel de moeder van zeven als de vrouw van de arts, zowel de fabrieksarbeider als de student, zowel de visser als de handelaar.' Ze richten zich in hun specifieke noden en aspiraties tot een uitgebreide schare gespecialiseerde heiligen. Wanneer u bij het slot het register van de heiligen raadpleegt, kunt u er honderd tot tweehonderd tellen. Aldus begrijpt u enigszins hoe uitgestrekt de schaar is, en hoe diepgaand de studie boort. Het boek behandelt de volksdevotie 'van de jongste honderd jaar'. De Inleiding analyseert tevens het ontstaan en de groei van de studie, omstreeks 1950, met een behulp van vragenlijsten van de enkeling, de noodzaak van 'veldwerk', de aard en het belang van zespersoneel, het benaderen met geduld, het hervatten van een bezoek.

De omlijning 'West-Vlaanderen' ligt veel té eng. Na lektuur van een paar hoofdstukken ontdekt u terstond hoe de publikatie veel verder reikt en regelmatig provinciale grenzen overschrijdt om andere gebieden te vergelijken en te verkennen, in hoofdzaak Frans-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen. Op blz. 129 leest u een tekst in het register van het H. Bloed te Brugge (mei 1986) die aansluit bij de beruchte ramp van een paar weken tevoren in Tchernobyl, USSR.

De indeling van de publikatie stoelt op tien hoofdstukken.

- I. Dienen
- II. Van ziekten en ongemakken
- III. In en rond kerk, kapel en beeld
- IV. De aanrakingsritus

- V. De kristelijke amuletten
- VI. Bron- en boomcultus
- VII. Bedevaartvaantjes
- VIII. Offer en magie
- IX. Het offer in natura
- X. De ex-voto's.

Er bestaat kans VIII tot en met X ergens onder één noemer onder te brengen, maar het onderscheid is duidelijk. X boekt een ruime voorsprong, tevens door een verdere indeling naar aard en grondstof: 1. was, 2. zilver, 3. marmer, 4. schilderijen, portretten, foto's, vota scripta, 5. varia.

De titel van hoofdstuk I klinkt op en top 'Westvlaams', als HET werkwoord voor alwie een bedevaart onderneemt.

In eerste instantie treedt het tijdsbeeld op. Er bestaat mogelijkheid om het hele jaar door een heilige te dienen, met een climax tijdens de noveen, de 'dagen', 10-, 14- of 25-daagse devotie, een verdubbelen van de inspanning in geval van geen gehoor; de cijfermagie speelt een belangrijke rol, met drie als heilig getal. In die zin treft de 'klassieker' in het gebied tussen Leie en Schelde: H. Dominicus te Zwevegem, H. Machutus te Wannegem-Lede, H. Eligius te St.-Eloois-Vijve, naast de drie Maria's in Hollebeke, Dadizele en Linsele, d.i. Linselles, nabij het Franse Tourcoing. Linsele en Wannegem-Lede wijzen op de mini-uittocht naar Oost-Vlaanderen en Frankrijk.

Wie gaat dienen, kent provincie- noch landsgrenzen. Pelgrims uit andere provincies en het Franse Noorden komen even vlot en vlug naar West-Vlaanderen dienen.

De band Deerlijk-Bottelare bestaat in houwe trouwe sinds 1732, voor de H. Anna. Sint-Amelberga bindt Bossuit en Mater. Het dienen 'te voet' en 'in groep' houdt fel stand, o.a. langs de bedevaarders uit Oostrozebeke naar Halle en de vele tientallen die uit het zuidoostelijk deel van de provincie naar Halle gaan.

De bidzaligers - aan vier onder hen is het boek overigens opgedragen - krijgen met een uitvoerige belichting en groet een waardig eresaluut bij het einde van hoofdstuk I.

Waarom neemt de volksmens voor een bepaalde ziekte zijn toevlucht tot een bepaalde heilige of bedevaartplaats? Met

die vraag start hoofdstuk 2 en met een ragfijne beschouwing van sant tot sant en oord tot oord volgt u de drijfveren, o.a. de voorstelling met een attriboot (St.-Antonius met zijn varken), een verband tussen de naam van een heilige en de kwaal, het Lam Kruis te Koolskamp en lamheid, de toponiem Sint-Joris tegen distel te St.-Joris-ten-Distel, Maria-devotie te Oostrozebeke tegen de roos, Ruien in Oost-Vlaanderen tegen de ruzie, d.i. schurft, St.-Antoniusvuur en Katrienewiel, enz. Kleurrijke ziektebenamingen vergen een typische uitleg, 'den oudeman', 'de plane', 'karbonkels'. Kindvriendelijke heiligen zijn Sint-Kornelius en Sint-Jan-Baptist bij uitstek. "De koeke, koeke aan 't herte, koeke aan 't herte gespannen...", volkse benaming voor een gevreesde ziekte, vraagt uw speciale aandacht, drie bladzijden lang, met een specifiek huidige koekegebied.

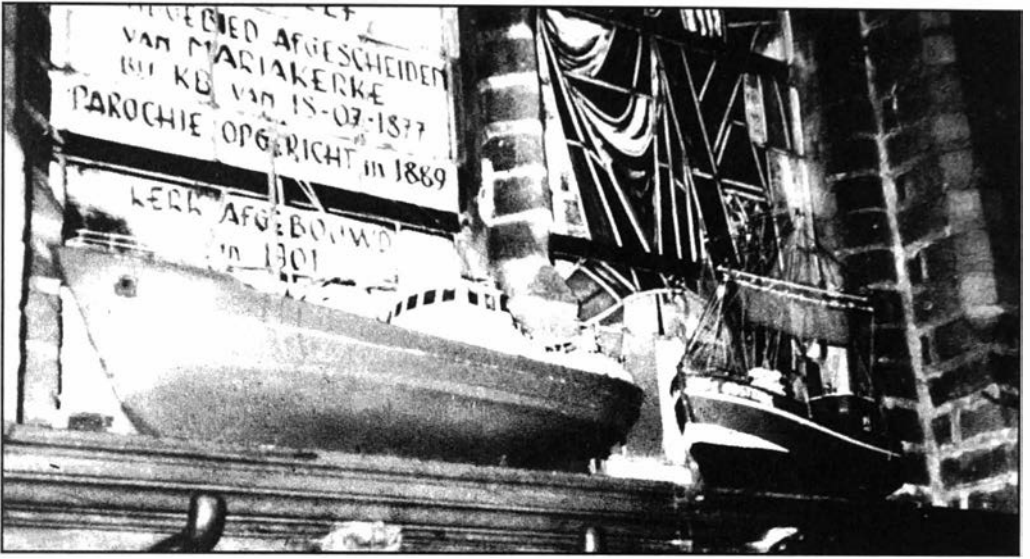
Hoofdstuk 3 In en rond kerk, kapel en beeld behelst het aantal keren, dat de pelgrim rond een sakrale ruimte of een beeld of schrijn stapt, in een typische houding, met een cultusobject in de hand. De getallensymboliek, van drie tot zeven en negen, eist alweer zijn rechten op, op veleerle plaatsen, met drie personen, met bezoeken van zeven staties, met de opstelling van het beeld tijdens de begankenisdagen op een in het oog springende plaats, het gaan naar de parochiekerk te Gistel en nadien naar de abdij, het driemaal rond de kerk gaan in omgekeerde richting, het bestaan van twee parkoersen in Poperinge, De drukst gevolgde ommevang in de provincie is die van het H. Bloed te Brugge. De nachtelijke vastenkruiswegen door de straten van Veurne dateren uit de Spaanse tijd. Verwantschap van ommevang en processie ligt voor de hand.

Hoofdstuk 4 raakt uitvoerig de aanrakingsritus. Een pelgrim wil een contact tussen het cultusobject en zichzelf, in een zintuigelijke relatie. Dusdanig bindteken bestaat in alle bedevaartoornden van enig belang. Dag en uur kunnen belang hebben, zo de vrijdag tussen 9 en 11 uur in Brugge, in de St.-Baseliscrypte. De dinsdag is Sint-Antoniusdag. De sluier van de H. Coleta van Corbie sluit hier aan. Alleen de opmerkelijke blik van een voortdurend vorser stelt op verscheidene plaatsen vast, hoe vrouwen hun vingertoppen in het wijzwatervat steken, stiekem hun portefeuille openen en gauw drie kruisjes tekenen op de foto van iemand die hun dierbaar is. Een aanraking in een veelvoudige zin en zien.

Het belezen van mens, dier en plant en voorwerp hoort hier ook thuis, evenals de aanrakingsritus bij menige paardenzegening, meer dan u vermoedt. Sint-Leonardus treedt op bij de paardenzegening in Zuidschote. Voor de dieren sluit de H. Catharina Labouré in Sint-Antonius-Brecht (prov. Antwerpen) aan, en is er aangeropen tegen kinderkwalen ook. De combinatie van St.-Kristoffel en O.-L.-Vrouw van de weg treft u aan, in Elversele in het Land van Waas, en in Kuurne.

De kristelijke amuletten in hoofdstuk 5 bestrijken een ruim terrein. Een pelgrim brengt allerlei voorwerpen mede, waarvan hij of zijn een beschuttende kracht verwacht. Vier musts zijn er voorhanden, : de medaille, het prentje, menigmaals als santje bestempeld, de litanie en de rozenkrans. Een medaille van St.-Benedictus draagt men rond de hals of op het lichaam. De medaille van de H. Gertrudis, in Bovekerke gediend tegen ratten en muizen, hangt u bij voorkeur in de stal. Het devotieprentje berustte veelal in een kerkboek; na het verdwijnen van het kerkboek plaatst de bedevaarder het op of boven de schoorsteenmantel. Een litanie kan zelfs vier plaatsen tegelijk propageren, uitzonderlijk dan. Het beruchte Krachtig Gebed van Keizer Karel vindt een verborgen onderkomen in menige portefeuille, zelfs bij vooraanstaande leraars. Een parel-snoer, gedragen tegen kinderkwalen, treft u aan, in de streek Menen-Ieper-Poperinge. Terloops onderstreept de auteur de invloed van de volksdevotie op de naamgeving, o.a. langs de Rita-rage. Het zogenaamde rozenwonder is gebonden aan de H. Rita. Sinds 1985 is in Damme een 'cruydenwydinghe' georganiseerd. Het wijden van kledingstukken stelt u vast doorheen heel West-Vlaanderen, maar vooral in de zuidelijke helft van de provincie. Het rode draadje of lintje spant de kroon in Dadizele. Ook het H. Bloed in Brugge sluit hierbij aan. Gewijde olie, gewijd water en gewijde broodjes vindt u o.a. in de Sint-Trudoabdij te Brugge. Brood, gebak en snoep, zout en suiker krijgen eveneens de aandacht.

Bron- en boomcultus steunen op een eeuwenoude relatie tussen natuur en religie. Legendes o.a. van Sint-Willibrord komen er van pas. In de buurt van menige kerk bevindt zich een fontein. Sint-Godelieve van Gistel is interprovinciaal bekend. Sint-Arnoldus in Tiegem is beschermheilige van jonge gezinnen en pa-

Sloepen in de kerk van Mariakerke (Oostende), 1987.

troon van de vrede. De brouwers vereren hem. Ook Mariale bedevaarten kunnen roemen op een bron, Westrozebeke, o.a. Legenden in Deerlijk en in Sint-Andries komen er om de hoek zien.

In dit brandpunt brengt de auteur een reeks konstante denkpatronen onder: personen die bij het besteken van bomen, in hun opvatting de kwaal of het ongemak zo vastankeren dat ze er voor goed van bevrijd zijn, omdat de ziekte hen voortaan niet meer kan treffen. Anderen beschouwen het vastankeren van het voorwerp in de boom als een aanwezigheid in de magisch-sakrale sfeer van de boomgeest of het heiligenbeeld, waardoor het een aantrekkelijk, begeerenswaardig object wordt. De visie vindt een steun in de wereld van de islam. Een derde categorie wil magisch-sakrale krachten in de boom wakker schudden of aanporren, om een biezondere gunst af te dwingen, of om ze te bestraffen, wegens het niet inwilligen van de gevraagde gunst.

De bedevaartvaantjes treden te voorschijn langs drieëntachtig bedevaartoornden. Voor elke plaats en betrokken heilige is een gedegen beschrijving voorhanden, met tekst, vorm, formaat, gebeurlijke herdruk, tekenaar, grondstof, uitgever of drukkerij.

De hoofdstukken 8, 9 en 10 behandelen telkens een offer, maar steeds van een ander stand- en brandpunt. Eerst Offer en magie, waar aangehaalde aspecten van de volksdevotie een andere klemtoon krijgen. Het koekenoffer als dusda-

nig volstaat niet. De zieke moet daarenboven negen dagen lang een wit lint dragen, rond de hals, kruiselings over de borst... om de plaats waar de kwaal gelokaliseerd is, in een gewijd lijnenstel in te kapselen en op magische basis te bestrijden. De magie van de kleur, van het getal speelt een rol. Het spijkeroffer en besteken van bomen tonen gebeurlijk een parallel. Offer van nagels, van haarspelden, het afbinden van de koorts vertonen gelijkenissen. Het kapittel besluit met een verwijzing naar het goedevrijdagskind. De vrouw, geboren op Goede Vrijdag, bezit de macht om 'korsens te pakken'.

589 (voet)noten bewijzen, hoe zijn overgrote dokumentatie stoelt op geschreven bronnen en eveneens op zegspersonen. Zijn werk behelst een hele eeuw, en zeker meer, een provincie van oost tot west, van zuid tot noord, maar ook ver daarbuiten.

Hij publiceert in vele tijdschriften, 't Beertje, Volkskunde, Oostvlaamse Zanten, Biekerf, e.a., in Duitsland en in Oostenrijk.

Dit werk is een overvloedige analyse en een ontzagwekkende syntese tegelijk. Elke die belang stelt in volksdevotie, is verplicht deze publikatie als vertrekpunt te nemen, op basis van de scherpzinnige methodiek, de oerdegelijke en schatrijke inhoud, en ook om de fijne illustratie, waar vele foto's de stempel 1987 en 1988 en 1989 dragen. Dat geschiedt uitzonderlijk, maar dat is tegelijk een waarmerk van dit werk.

Renaat van der Linden

De vroedvrouw in de 19de eeuw. Een beroep in de verdrukking?

Het staat algemeen bekend dat het beroep van geneesheer een spectaculair professionaliseringsproces heeft doorgemaakt, vooral dan sinds de late 18de eeuw. Economische statusverhoging, een groeiend aanzien en een sterkere participatie en invloed op vele terreinen van de maatschappij zijn hier slechts enkele kenmerken van. M.a.w. de maatschappelijke rol en de functie van de medicus wordt in de eerste decennia van deze eeuw duidelijk hoger gevaloriseerd dan bv. in het Ancien Régime. Deze erkenning was niet altijd in de juiste verhouding tot de kwaliteit van het medisch ingrijpen. Bij één medisch beroep stellen we sinds de middeleeuwen een tegenovergestelde beweging vast, nl. bij dat van de vroedvrouw. Men zou bijna kunnen spreken van een de-professionaliseringsproces dat zich tot het begin van deze eeuw t.a.v. die beroepscategorie heeft gemanifesteerd. Wanneer men de evolutie van de sociale positie van de vroedvrouw over vijf eeuwen overschouwt, dan moet men besluiten dat deze van een vooraanstaande positie herleid werd tot een rol van 'simple auxiliaire du médecin'.

In deze bijdrage wil ik nader ingaan op mogelijke verklaringen voor dit toch opmerkelijk verschijnsel. Tal van auteurs wezen reeds op factoren van sociaal-economische (de onderdrukking van de vrouw), demografische (gezinssituatie, hoge postnatale sterfte), cultureel-religieuze (de afnemende sacramentele functie van de vroedvrouw, de strijd tegen de 'volkskultuur') en zelfs technische (de 'vertechnisering' van de vroedkundige praktijk) aard die deze ontwikkeling hielpen bepalen. Maar het is ruim zo belangrijk te wijzen op de rol van de (mannelijke) 'artsen' in deze evolutie.

De vroedvrouw stond in de middeleeuwen bekend als de 'wijze' vrouw, diegene die de échte wetten van de natuur begreep. Zij was vaak de enige 'medicus' op wie de bevolking beroep kon doen. Haar sociale positie werd geleidelijk bedreigd door die van haar mannelijke collega's: de chirurgijnen of heelmeesters die gaandeweg de vroedkunde als een onderdeel beschouwden van de heelkunde en de 'vroede' vrouwen op allerlei manieren in discrediet brachten. De legitimeringsstrijd tussen mannelijke en vrouwelijke vroedkundigen heeft zich vooral toegespitst in de 17de en 18de eeuw. De oprichting in diverse steden van de Collegia

NOTEN

(*) In deze bijdrage worden volgende afkortingen gebruikt: A.D.H. = Annales de démographie historique; A.E.S.C. = Annales.Economie.Société.Civilisation; A.M.C.H., Annales médico-chirurgicales du Hainaut; A.S.M.A. = Annales de la Soc. de Méd. d'Anvers; A.S.M.L.B. = Annales de la Société de Médecine légale de Belgique; B.A.M.I. = Bull.Adm.du Min.de l'Int.; B.A.R.M.B. = Bull.Acad.de Méd.de Belgique; B.H.M. = Bulletin of the history of medicine; B.O.F.M.B. = Bull.off.Fédération Méd.Belge; B.S.S. = Bull.du Serv.de Santé; G.M.B. = Gazette Médicale belge; G.M.Lg. = Gazette Médicale de Liège; M.H. = Medical History; J.M. = Journal de médecine etc. (Brussel); Pas. = Pasiomie; P.M.B. = Presse Médicale Belge; P.M.C. = Provinciale Medische Commissie; R.C.M.P. = Rapports des Commissions Médicales Provinciales; R.H.M.C. = Rev.d'hist. mod.et contemp.; Sc. = Le Scalpel; V.G.T. = Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift.

In het Ancien Régime stond de vroedvrouw nog hoog in aanzien. Ze werd op maatschappelijk vlak beslist even hoog 'getaxeerd' als haar mannelijke collega's. Het schilderij "Geboortescène" van Abraham Bosse weerspiegelt de verhouding tussen man en vrouw rond zwangerschap en geboorte: de vroedvrouw verricht de medische akt, de man kijkt toe... Vanaf de late 19de eeuw zal deze arbeidsverhouding, althans in burgerlijke middens, net omgekeerd liggen. De gynecoloog treedt op het voorplan en de vroedvrouw wordt definitief naar een tweederangsrol verwezen. (Foto bron: E. Hollaender, Die Medizin in der klassischen Malerei, Stuttgart, 1913, p. 405, fig. 76.)

Medica waar alleen mannen deel van uitmaakten, de ontwikkeling van de vroedkunde als wetenschappelijke discipline en die van het vroedkundig instrumentarium (forceps e.d.) zijn hier ongetwijfeld niet vreemd aan. De negatieve houding t.o.v. de vroedvrouw moet eveneens in het kader gezien worden van de algemene verdrukking van de vrouw in de samenleving van het Ancien Régime (cfr. de heksenprocessen). Voor zowel Kerk als Staat was de vroedvrouw nochtans een belangrijk instrument bij het nastreven van enkele van hun doelstellingen, respectievelijk gezonde lichamen (natalisme) en zielen reddend. De staat was vooral bezorgd om het hoog percentage overlijdens van pas geboren en de dreigende ontvolking (kindermoord en zuigelingensterfte tengevolge van gebrekkige verzorging, het probleem van 'les massacres des innocents' of 'le gaspillage des vies'). Via de vroedvrouw werd gepoogd de zuigelingensterfte terug te dringen. De Katholieke Kerk aanzag de vroedvrouw - nog tot in de jaren 30 van deze eeuw overigens - als een 'bemiddelaar', naast de catechist en de schoolmeester, van de katholieke reconquista (cfr. de bezorgdheid om het toedienen van het sacrament van het doopsel)⁽¹⁾.

En deze systematische sociale en morele controle zet zich nog sterker door na de Franse Revolutie. De vroedvrouw is sinds het begin van vorige eeuw herhaaldelijk het onderwerp van kritiek geweest, niet in het minst vanwege de geneesheren⁽²⁾. Zij wordt het object van een verregaande culpabilisering, bevoogding en van een steeds strenger toezicht. De 19de eeuw is in dit proces van uitzonderlijk groot belang geweest. Het is precies in deze eeuw dat de beroepsverhoudingen tussen arts en vroedvrouw definitief vastgelegd worden (nl. met de Nederlandse kaderwet op de uitoefening van de geneeskunst van 12 maart 1818), dat de bevoegdheden van de vroedvrouw nader om-

---

1. Lit.: P.Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Parijs, 1973 x; J. Gélis, L'accouchement au XVIIIe siècle; pratiques traditionnelles et contrôle médical, in: *Ethnologie française*, VI, 1976, 3-4, 325-340; Idem, Sages-femmes et accoucheurs; l'obstétrique populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles, in: *A.E.S.C.*, XXXII, 1977, 4, 927-957; Idem., L'accoucheuse rurale au XVIIIe siècle; transformations du rôle d'un intermédiaire entre culture rurale et culture urbaine, in: *Les intermédiaires culturels. Actes du colloque, Aix-en-Provence 1978*, s.l.n.d., 127-140 (o.m. p. 132 'la tutelle des accoucheurs' en p.136 'la sage-femme, agent de médicalisation des campagnes'); J. Ragot, Les curés recruteurs d'élèves sages-femmes au XVIIIe siècle en Guyenne, in: *106e Congrès des Sociétés savantes. Perpignan 1981*, s.l., 1984, t.II, 319-333; J.Donnison, *Midwives and medical men. A history of inter-professional rivalries and women's rights*, Londen, 1977, 21-41 ('the decline of midwifery'), 42-61 ('the ascendancy of men'); F.E. Kobrin, The American midwife controversy: a crisis of professionalization, in: *B.H.M.*, XL, 1966, 4, 350-363; R.Darquenne, L'obstétrique au XVIIIe et XIXe siècles. Pratique. Enseignement. Législation, in: *Ecoles et livres d'école en Hainaut du XVIIe au XIXe siècle*, Bergen, 1971, 181-312; L'obstétrique et la morale chrétienne, in: *G.M.B.*, XIV, 38, 19.VI.1902, 371 e.v.; A.Lemaire, *Le rôle social et familial de la sage-femme*, Parijs, 1933, (in reeks: 'les grands problèmes familiaux'), 114 e.v.; *S.L.M.*, XI, 1933, 3, 213-216; *De Katholieke vroedvrouw. Orgaan van den R.K.Bond van vroedvrouwen*, Vucht, vanaf 1939; *Annales de l'Association Internationale d'accoucheuses*, Gent, vanaf 1932. Een meer geactualiseerde en feministische benadering vindt men bij A.Oakley, *Wisewoman and medicine man: changes in the management of childbirth*, in: J.Mitchell & A.Oakley (eds.), *The rights and wrongs of women*, Londen, Penguin, 1979 (1e druk in 1976), 17-59 (noten op pp.400-405).

2. Raadpleeg het satirisch gedicht 'les sages-femmes' in F.Fabre, *Némésis médicale illustrée*, Brussel, 1841, 198-209.

schreven worden (verbod om instrumenten te hanteren) en dat het onder-richt voor vroedvrouwen op een nieuwe leest wordt geschoeid⁽³⁾.

Een tweesnijdend zwaard

Toch heeft de houding van de medici t.a.v. de vroedvrouw iets dubbelzinnigs. Aan de ene kant hebben de artsen zich sinds vorige eeuw ingezet voor de intellectuele emancipatie van de vroedvrouw. Zij hadden er trouwens belang bij. De penetratie van de arts op het platteland, de medicalisering van de rurale gebieden, zou immers gemakkelijker verlopen indien deze vaak moeilijke weg reeds door de vroedvrouw werd geëffend. Maar aan de andere kant bleef de arts wantrouwig t.o.v. de vroedvrouw en heeft hij alles in het werk gesteld om zijn concurrentiepositie niet in het gedrang te laten brengen.

Het is opvallend dat eens het vroedvrouwenonderricht geleidelijk naar de huidige normen wordt georganiseerd (laatste kwart van vorige eeuw) de kritiek van de artsen zich vooral richt tot de onbevoegde 'matrones' die voor de gediplomeerde vroedvrouwen gevreesde concurrenten waren. Eens de hiërarchische verhouding tussen arts en vroedvrouw definitief vast ligt en bij wet bevestigd is en de plichtenleer wordt ingevoerd, neemt de arts de vroedvrouw zelfs gedeeltelijk in bescherming, evenwel niet zonder haar te wijzen op haar ondergeschikte rol.

Het zijn met name de artsen die van in de late 18de eeuw reeds bij de overheid aandringen voor het invoeren van een degelijk onderwijs voor vroedvrouwen en het verruimen van het examenprogramma en pleiten voor het strenger optreden tegen bedenkelijke praktijken van matrones (kraamkoorts). Het zijn de artsen die tientallen traktaten, brochures en heuse medische handboeken schrijven ten behoeve van de vroedvrouw⁽⁴⁾. De geneesheren zijn zelf erg bezorgd om haar economische status. De Provinciale

---

3. De verschillende etappes in deze ontwikkeling zijn: de oprichting van provinciale scholen voor vroedkunde (na 1823), het K.B. van 30 dec.1884 (met een nieuw examenprogramma) en de besluiten van 1.VII.1908 en 6.IX.1924 op de uitoefening van het beroep, het aanleren van de aspesiemethodes en de introductie van de deontologische codes. Raadpleeg verder Schre-vens, *Suspension d'une accoucheuse par un bourgemestre*, in *A.S.M.L.B.*, 1894, 3-11; T.Bor-mans, *Répertoire belge de législation (...) concernant la médecine légale, l'exercice de l'art de guérir etc.*, Brussel, 1882, 432-447 (34 alinea's die betrekking hebben op de opleiding tot vroedvrouw en op het toezicht op de uitoefening van het beroep); *Pandectes Belges*, t.94, Brussel, 1909, k.548-558 ('sage-femme'); *Introduction à l'annuaire sanitaire de la Belgique. Situation au 1er janvier 1912*, Brussel, 1913, 141-145; *G.M.B.*, XIV, 38, 19.VI.1902, 371-374 (k.1); *P.A.S.*, 1908, 530-534; 1912, 124-5; *Sc.*, LXV, 24, 15.XII.1912, 406 (k.2); LXVI, 4, 27.VII.1913, 66 (k.3); *V.G.T.*, XIII, 6, 6.II.1932, 107-114; 9, 27.II.1932, 171-178; 10, 5.II.1932, 189-198.

4. Op het onderwijs van vroedvrouwen en de rechtspraak die is gegroeid rond het uitoefenen van het beroep kan jammer genoeg niet worden ingegaan. Voor bronnen en literatuur kan verwezen worden, naar: J.Towler & J.Bramall, *Midwives in history and society*, Londen, 1986, XII-316p.; T.R.Forbes, *The regulation of English midwives in the eighteenth and nineteenth centuries*, in: *M.H.*, XV, 1971, 4, 352-362; F.Macors, *L'hospice de la maternité, l'école provinciale des sages-femmes et la clinique universitaire des accouchements*, Luik, 1860, 100p.; C.Gilleman & A.Van Werveke, *Cours et prix d'accouchement à Gand*, in: *Rev.belge de numis-matique*, LXIV, 1908, 78-103, 200-216, 356-372, 451-467; *De provincie vroeger en nu. West-Vlaanderen*, Brussel, 1976, 65; *Sc.*, XXXVII, 36, 8.III.1885, 219 (k.2)-220; H.Kubom, *Rapport sur la réorganisation de l'enseignement des sages-femmes dans les maternités et sur la nécessité de maintenir ces établissements hospitaliers*, Brussel, 1876 (uit *B.A.R.M.B.*, 3e s., X, 3); Cam-brelin, *Exposé d'un nouveau plan d'organisation des maternités*, in: *B.A.R.M.B.*, 3e s., 1878, 510 e.v.; *G.M.B.*, VI, 34, 20.VIII.1848, 134-135 (k.1); G.Dufort, *De la lutte contre la mortalité*

Medische Commissie van West-Vlaanderen klaagt bv. in 1868 over de apathie van de lokale overheden "qui favorisent ouvertement les menées de matrones non diplômées, au lieu de soutenir les sages-femmes établis", terwijl de commissie van Oost-Vlaanderen zich bezorgd toont om de onzekerere materiële situatie van de vroedvrouw op het platteland⁶⁾. De medische commissie van Namen berekent ons in 1888 voor dat de geneesheren ongeveer 1/3 van de bevallingen voor hun rekening nemen (de meest lucratieve), terwijl in het arrondissement Philippeville elke vroedvrouw gemiddeld 56 bevallingen per jaar verricht, in het arrondissement Namen 287 en in het arrondissement Dinant 33. Rekening houdend met het feit dat in die periode het tarief van de vroedvrouw 10 frank per bevalling bedroeg, en dat de armenbesturen doorgaans geen middelen hadden om de bevallingen bij de gesteunden te betalen, komt de commissie tot de onthutsende vaststelling dat vele vroedvrouwen moeten rondkomen met 300 frank per jaar. Dat betekent ook dat een door de overheid betoelaagde leerling die er zich toe verbindt om zich gedurende vijf jaar op het platteland te vestigen, bij haar ouders moet blijven inwonen of moet huwen om te overleven⁶⁾!

In medische kringen hoopt men de lokale overheden ertoe te kunnen aanzetten om de 'matrones' te ontmaskeren en zo de materiële situatie van de vroedvrouw te verbeteren. Na verloop van tijd zou hun aantal op het platteland terug kunnen stijgen, zo wordt gehoopt⁷⁾. Op verzoek van A. Vergote, topambtenaar bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken, onderneemt de Academie voor Geneeskunde in 1875 een grootscheepse enquête bij de verschillende medische commissies in voorbereiding van een rapport over de vraag "s'il n'y a pas lieu d'étendre les droits professionnels des sages-femmes". De commissies worden o.m. verzocht om te onderzoeken of de afgestudeerde vroedvrouwen voldoende garanties bieden qua bekwaamheid en deugdzzaamheid en hoe het staat met het klinisch onderwijs⁸⁾. De voordrachtscycli die sinds ca. 1875 in diverse provincies door de medische commissies worden georganiseerd en tot doel hebben de reeds gevestigde vroedvrouwen bij te scholen én zelfs bij hen een korpsgeest aan te wakkeren, past volledig in de strategie van *bevoogding* door de arts. Vooral met het oog op het verspreiden van de antiseptie- en aseptiemethodes en van het populariseren

---

infantile par l'intermédiaire des sages-femmes, Brussel, 1911 (zie ook: P.M.B., 1912, 710-713); *Journal de la mère. Périodique mensuel consacré à la puériculture, édité par la Féd.gén. des sages-femmes de Belgique et par le Journal des sages-femmes*, Gent, 1913; C.De Gronckel, *Répertoire des oeuvres et des services d'assistance*, Brussel, 1925, 1-8; F.Daels, Over de verheffing van den vroedvrouwenstand, in: *V.G.T.*, VIII, 26, 25.VI.1927, 434-439; W. Broeckaert, *Rond en om het kraambed. Onze bakers bij de verzorging van moeder en kind*, Borgerhout, s.d. (1932), 208p.

5. Minister F.Piercot getuigde zelfs in een omzendbrief aan de gouverneurs in april 1853 dat hij jaarlijks verzoekschriften ontving van vroedvrouwen die om financiële hulp vragen (*B.A.M.I.*, 1853, 120-121).

6. *R.C.M.P.*, 1888, 404.

7. *R.C.M.P.*, 1868, 45-6, 94. In dit verband vraagt minister Delcour in een schrijven van 18 juni 1873 alle medische commissies advies uit te brengen over een voorstel om in alle gemeenten een register te laten bijhouden waarin naast de naam en de woonplaats van de pas geboren en ook de naam van de vroedkundige of vroedvrouw zou worden genoteerd "de faire connaître à l'autorité le nom des matrones ou accoucheuses sans diplôme qui sont nombreuses dans nos campagnes et qui pratiquent au grand nombreuses clientes". De minister haalt bij die gelegenheid zwaar uit naar de lokale overheden die hij van *medepllichtigheid* beschuldigt (*B.A.M.I.*, 3e s., XXVII, 1873, 245-246).

8. *B.A.R.M.B.*, 2e s., XXIX, 1875, 186.

van de principes van de zuigelingen­zorg, worden door de medische commissies dergelijke voordrachten gehouden in alle hoeken van hun district. De 'causerieën' kennen een groot succes. Er worden aanwezigheids­penningen uitgedeeld, de reiskosten worden vergoed en er worden brochures uitgedeeld. De eerste voordrachten gaan in West-Vlaanderen door (in Roeselare, Brugge, Veurne, Ieper en Poperinge) en het initiatief wordt door de Provincieraad gesteund d.m.v. een subsidie van 700 frank per jaar. Het voorbeeld van West-Vlaanderen vindt in de jaren '80 ook in andere provincies navolging, een traditie die trouwens tot in onze eeuw zal worden verder gezet⁽⁹⁾.

Voorts zijn het de artsen die de deontologische codes voor vroedvrouwen samen stellen en hen betrekken bij de strijd tegen de zuigelingensterfte en bij het populariseren van de noties over gezondheidsleer⁽¹⁰⁾. Een figuur als Frans Daels bv. heeft zich in zijn publicaties sterk met de emancipatie van de vroedvrouw ingelaten⁽¹¹⁾. Het zijn de Belgische gynecologen die in 1894 een 'règlement de l'exercice de la profession de sage-femme en Belgique' opstellen waarin er o.a. voor gepleit wordt aan de vroedvrouw de toelating te geven om, binnen bepaalde grenzen, antiseptische middelen voor te schrijven. Wel zou het gebruik van de thermometer verplicht worden en zou de vroedvrouw een arts moeten ontbieden als de patiënt meer dan 38° koorts zou maken of als de boorling tekenen zou vertonen van besmettelijke oogziekte (ophthalmie purulente), wat één van de oorzaken was van blijvende blindheid. Ook voorzien de gynecologen in een aangif­teplicht van kraamkoorts binnen de 24 u. na de bevalling⁽¹²⁾. Ofschoon de wensen van de artsen niet direct een wettelijk karakter krijgen is het zo goed als zeker dat voornoemde principes geleidelijk ingang vinden, temeer omdat het toezicht op de uitoefening van de vroedkunde en het onderwijs volledig in handen van de artsen lag. Op het einde van vorige eeuw wordt de vroedvrouw door de arts als een volwaardig lid van het medisch korps beschouwd en krijgt zij 'meer' verantwoordelijkheden toebedeeld. Zij krijgt een belangrijke initiatie in de pathologie en wordt vertrouwd gemaakt met de diagnose van venerische ziekten (ministeriële omzendbrief van 2 oct. 1901)⁽¹³⁾. De Luikse gynecologen stellen in 1912 hun vakblad *le Journal d'Accouchement* zelfs open voor nieuws van de beroepsorganisatie van vroedvrouwen van de provincie Luik⁽¹⁴⁾.

Ambigüiteit

Maar er is ook een heel andere realiteit... De tweede kant van de medaille is wel dat de vroedvrouw er steeds op gewezen wordt dat ze een onderge-

9. *R.C.M.P.*, 1881, 75-78; 1882, 68-9 1889, 131-3; H.Barella, *Hygiène et salubrité publique en Belgique en 1887*, Brussel, 1888 (uit: B.A.R.M.B.), 10, 19; Van Hassel, *Des conférences pour les accoucheuses*, in: *A.M.C.H.*, IX, 1901, 3, 42-44; 4, 83-85.

10. Enkele vb.: Raulin, *Kort-bondig onderwijs aengaende de vroedkunde, ten voordeele van de vroed-vrouwen ten platten lande*, Gent, 1771; J.Capuron, *Cours théorique et pratique d'accouchemens*, Brussel, 1828; L.Hyemaux, *Manuel pratique de l'art des accouchements*, Brussel, 1857 enz.

11. Zie zijn talloze bijdragen in het *Geneeskundig Tijdschrift voor België* of zijn *Het bakers-boek*, s.l.n.d. (Gent, mei 1919).

12. *P.M.B.*, 3.VI.1894, 175.

13. *P.M.B.*, 27.X.1901, 682-83.

14. *Sc.*, LXV, 24, 15.XII.1912, 406 (k.2).

schikte rol blijft vervullen en slechts over een beperkt aantal bevoegdheden beschikt. Ze mag hulp verlenen bij bevallingen, maar het prenataal onderzoek en de nazorg behoren tot het domein van de arts. Zij moet voor hem respect en ontzag weten op te brengen. Van haar wordt verwacht dat ze die sociale erkenning ook op het cliënteel overdraagt. Een omzendbrief van de P.M.C. van Oost-Vlaanderen uit 1928 vraagt aan de vroedvrouwen "de s'abstenir de tout ce qui pourrait susciter des critiques de la part du corps médical"⁽¹⁵⁾.

Hoewel onmiskenbaar tekenen aanwezig zijn van een groeiende tolerantie van de arts t.o.v. de vroedvrouw blijft het wantrouwen aanwezig. Het woord 'sage-femme', 'accoucheuse' en 'matrone ignorante' worden in de medische rapporten te pas en te onpas door elkaar gebruikt. Symptomatisch voor dit wantrouwen is bv. het feit dat al dan niet vermeende beroepsfouten van vroedvrouwen in de medische beroepsers dik in de verf worden gezet. De *Gazette Médicale Belge* neemt vanaf 1843 lijsten op met de resultaten van de veroordelingen voor alle correctionele rechtbanken van België voor onwettige uitoefening van de vroedkunde, al dan niet gepleegd door vroedvrouwen. Titels van artikelen in de medische pers als 'syphilis communiquée par le doigt d'une sage femme' of de integrale publicatie van een gerechtelijke uitspraak over een rechtszaak aangespannen tegen een vroedvrouw die van nalatigheid wordt beschuldigd, zijn geen uitzonderingen⁽¹⁶⁾. In het kader van het 'eugenetisch réveil' en de campagne tegen de denataliteit, die in België sinds de eeuwwisseling op gang komen, mede onder het wakend oog van het episcopaat, zullen de vroedvrouwen nog maar eens met de vinger gewezen worden. Sommigen onder hen worden er nl. van beschuldigd uit winstbejag abortussen te verrichten, hetgeen toen zoveel betekende als kindermoord.

Het gevoel van vijandigheid, of onhebbelijkheid van de arts t.o.v. de vroedvrouw komt op nog meer manieren tot uiting.

Onwetendheid

Ten eerste wordt de vroedvrouw beschuldigd van onbekwaamheid, lichtzinnigheid en van het onwettig beoefenen van de geneeskunde. Haar wordt verweten het beroep van arts te misprijzen⁽¹⁷⁾. Een hoofdthema in het 19de eeuwse medisch vertoog over de vroedvrouw is dat zij onvoorzichtig is en zich vaak onverantwoordelijk gedraagt⁽¹⁸⁾. Vele geneesheren klagen de onwetendheid van de 'vroedvrouwen' aan in de beroepsers.

"On pourrait, il est vrai, empêcher de telles femmes (= matrones) d'exercer", schrijft vroedmeester J.J. Remacle uit Retigny (Ardennen) aan de *Gazette Médicale* in juli 1843, "mais il y a encore trop peu de véritables sages-femmes dans le pays, et jusqu'ici on a toléré ces matrones, c'était parce qu'on les envisageait comme un mal nécessaire".

Velen onder hen, zo stelt de briefschrijver, hebben bij het begin van het

15. *Sc.*, XXXI, 46, 17.X.1928, 710.

16. *J.M.*, t.59, 1874, 267; *G.M.Lg.*, V, 18.V.1893, 386-387.

17. *Sc.*, XVIII, 30, 28.I.1866, 238 (k.1-2).

18. Bardinot, Syphilis communiquée par le doigt d'une sage-femme, in: *J.M.*, LIX, 1874, 267, 359, 500 e.v.

begin van het Hollands Regime (dus voor de afkondiging van de wet van 1818) voor 5 tot 10 frank een diploma kunnen kopen en vormen een nog groter gevaar dan zij die geen houder zijn van een wettig getuigschrift. Bovendien betekenen zij een zware concurrentie voor de artsen:

"celles ci font un accouchement pour 0,5, 2 ou 3 francs, tandis que nos vieux médecins-accoucheurs exigeaient 20 ou 30 fr., somme énorme pour les campagnards; d'un autre côté les médecins de campagne ne pourraient pas se charger de tous les accouchements, ils n'y suffiraient pas".

Remacle vraagt dat de provinciale overheid met meer subsidies over de brug zou komen om nog meer geschoolde vroedvrouwen naar het platteland aan te trekken. Dit zou veel leed besparen "et n'exposerait plus les nouveaux à ces manipulations meurtrières qui ne peuvent inspirer que dégoût ou horreur"⁽¹⁹⁾.

Een veel gehoorde klacht is ook dat deze 'vroedvrouwen' aan 'domeinoverschrijding' doen. Zij zouden naar verluidt misbruik maken van allerhande middelen om de patiënt te bedaren (kalmeermiddelen) of om de bevalling te bespoedigen, meer bepaald d.m.v. het z.g. moederkoren (ergot de seigle), een op vochtige bodem voorkomende uitwas bij graansoorten - voornamelijk aan rogge-aren - die een vergiftigde werking teweeg brengen (ergotisme of antoniusvuur)⁽²⁰⁾.

Het instrumentarium

Ten tweede wordt de vroedvrouw het buitensporig hanteren van het medisch instrumentarium verweten. Hoewel de onderrichtingen van 1818 terzake erg formeel waren, werden zij ofwel niet toegepast ofwel rezen hieromtrent talrijke vragen. Dit was bv. het geval in 1845. Op 15 juni van dat jaar vraagt de minister aan de medische commissies om advies over het toepassen van aderlatingen door vroedvrouwen⁽²¹⁾. Alle commissies reageren afwijzend, behalve deze van Henegouwen. Die oordeelt dat de vroedvrouw meestal niet de tijd heeft om een vroedmeester of een arts te ontbieden en dat het aderlaten zelf geen gevaren inhoudt, behalve als het door de behandelende arts werd afgeraden. Op 1 december 1845 stelt De Lavacherie in de Academie een manuscript voor van diens collega Peetermans uit Seraing onder de titel 'De l'abus et des dangers de la saignée pratiquée par les sages-femmes'⁽²²⁾. Hierin wordt melding gemaakt van sommige vroedvrouwen op het platteland die:

"exploitent la plupart des femmes enceintes, qui sont persuadées

19. *G.M.B.*, I, 33, 13.VIII.1843, 151 (k.2)-152 (k.2).

20. *Sc.*, III, 7, 10.X.1850, 25; XXV, 26, 29.XII.1872, 151; R.Darquenne, *L'obstétrique...op.cit.*, 260-266.

21. Over het uitvoeren van aderlatingen door vroedvrouwen verschenen regelmatig klachten in de medische pers; *G.M.B.*, III, 17, 27.IV.1845, 77 (k.3); VII, 4, 28.I.1849, 14 (k.2-3) ("La saignée est une des ressources les plus importantes que possède la médecine, le doute à cet égard n'est point permis, et le talent de l'appliquer convenablement est une des qualités du praticien. La phlébotomie est souvent un moyen de vie ou de mort; elle occupe donc sans contredit le premier rang parmi les agents thérapeutiques"); 16 (k.1); *Sc.*, I, 21, 5.VI.1849, 1 (k.1-2); III, 32, 20.VI.1851, 125-126 (k.1) (klacht over de apathie van de P.M.C.).

22. De Academie ontving het document eind 1843 (*B.A.R.M.B.*, 1e s., III, 1843-1844, 97). De besluiten van Peetermans werden unaniem door de Academie aanvaard op 1.XII.1844 (*IDEM*, V, 1845-46, 621).

qu'elles doivent subir au moins trois ou quatre phlébotomies dans la grossesse. Jamais les matrones ne se refusent à pratiquer cette opération, qu'elle soit ou non opportune; et ce qui les porte à en agir ainsi, *c'est le lucre d'une part, et de l'autre, l'importance qu'elle cherchent à se donner*"⁽²³⁾.

Sommigen voeren zelfs aderlatingen uit op mannen! De Lavacherie verwijst naar art. 2 van de onderrichtingen voor vroedvrouwen van 1818 dat stipuleert dat het beroep van vroedvrouw zich moet beperken "aux accouchements naturels, ou à ceux que l'on peut opérer avec la main, sans que jamais il leur soit permis d'employer des instruments", en vraagt dat de overheid nauwlettender zou toezien op de vele flagrante overtredingen van deze bepaling. Op 5 april 1846 ontvangt de Academie een schrijven van de minister waarin deze de opmerkingen van de medische commissie van Henegouwen over de 'kwestie van het aderlaten door vroedvrouwen' meedeelt. De permanente regeringscommissie belast met de hervorming van de medische wetgeving buigt zich over de zaak en legt op 7 juni bij monde van de legerarts Fallot een rapport neer, waarin eens te meer wordt vastgesteld "que de semblables infractions se commetaient impunément chaque jour" en dat deze praktijken vallen onder art. 19 van de Nederlandse kaderwet van 12 maart 1818 betreffende de onwettige uitoefening van de geneeskunde⁽²⁴⁾. Tijdens het debat die daarop volgt wijst Fallots collega F.C.J. Lebeau op het gevaar voor misbruiken indien de wetgever voorziet in enkele uitzonderingsgevallen, bv. om urgentieredenen.

"Comment voulez-vous accorder à une sage-femme la faculté de juger s'il y a urgence?", vraagt zijn collega Fallot zich af, "En effet, la saignée, comme opération n'est rien, mais la question de savoir si l'on saignera ou si l'on saignera pas, est fort importante. Croyez-moi, Messieurs, n'abandonnez pas à la sagacité d'une sage-femme qu'il y a urgence de saigner. Car toujours elle pourra vous objecter qu'elle croyait qu'il avait urgence"⁽²⁵⁾.

Er wordt van gedachten gewisseld over de vraag of de wetgever de onderrichtingen voor vroedvrouwen niet moet speciëren en of er geen uitzonderingen op de regel kunnen toegelaten worden. De Academie besluit de minister te laten weten dat de vroedvrouw absoluut moet verboden worden een aderlating uit te voeren. Ze herhaalt deze stellingname in 1876. Ook dan stelt de Academie duidelijk dat het aderlaten een delicate ingreep is, dat de vroedvrouw hiervoor niet opgeleid is, dat de diagnose vooraf enkel door een geneesheer kan gebeuren en dat tal van voorzorgen dienen genomen te worden waarvoor enkel de arts bevoegd is: "la blessure de l'artère qui entraîne parfois la formation d'un anévrysme faux ou varigieux, demande de la part de l'opérateur un sangfroid, une présence d'esprit absolu et exige parfois même la ligature du vaisseau", luidt de technische toelichting⁽²⁶⁾. Bovendien steunt het wijd verspreid gebruik van het aderlaten voor de bevallingen op een vooroordeel. Het wordt gehanteerd als een middel tegen alle kwalen, maar is vaak af te raden. In die zin kan de overheid het aderlaten door vroedvrouwen niet tolereren en moet zij streng optreden tegen eventuele misbruiken, zo argumenteren de artsen.

23. B.A.R.M.B., 1e s., IV, 1844-45, 28.

24. B.A.R.M.B., V, 1845-1846, 621-622.

25. B.A.R.M.B., 1e s., V, 1845-1846, 627-628.

26. B.A.R.M.B., 1876, 302.

De verlostang

Een analoge discussie vindt omstreeks 1876 plaats over de vraag of de vroedvrouw de verlostang mag gebruiken, wat in werkelijkheid gebeurde maar volgens de letter en de geest van de wet ongeoorloofd was⁽²⁷⁾. In de Academie wordt op 1 april door o.m. Kuborn, Hyernaux en Mascart voorgesteld om de bevoegdheden van de vroedvrouw ('les praticiens en jupons'), wat het gebruik van de forceps betreft, uit te breiden, maar slechts onder twee voorwaarden: bij hoogdringendheid en bij afwezigheid van een arts. Zij steunen hierbij op de wens die verschillende medische commissies te kennen gaven⁽²⁸⁾.

Het voornaamste argument dat gehanteerd wordt, is de sociale noodzaak. De beroepsverhoudingen zijn sinds de wet van 1818 sterk veranderd. De vroedmeesters zijn nagenoeg volledig uit het medisch landschap verdwenen⁽²⁹⁾. Vroedvrouwen staan er op het platteland vaak alleen voor. Zij bedienen doorgaans vijf gemeenten of meer. Met het oog op het organiseren van een degelijke vroedkundige hulpverlening moet de vroedvrouw beter opgeleid worden en moet haar het gebruik van bepaalde instrumenten aangeleerd worden, zo betogen de voorstanders. Die zijn er bovendien van overtuigd dat de vroedvrouw deze verantwoordelijkheid kan dragen⁽³⁰⁾. Verder zou de maatregel een middel zijn om de concurrentie tegen de 'onbevoegde volkswijven' aan te binden; alle vroedvrouwen getuigen "de la nécessité qu'il y avait d'arracher la pratique de l'obstétricie à des matrones ignorantes, dans les campagnes surtout, où les médecins font défaut et où cette insuffisance était la cause d'accidents déplorables"⁽³¹⁾.

Er wordt ook nog gewezen op een aantal anomalieën in de wetgeving van 1818. Volgens de weg mag de vroedvrouw de lichaamsvrucht 'keren' (version) met de hand, maar geen instrumenten hanteren, ... "anomalie flagrante, condamnée par la théorie et par la pratique... dans beaucoup d'accouchements, la délivrance commencée par la version qui a amené le tronc

---

27. *La Belgique Judiciaire*, 2de s., XXVI, t.I, 1868, k.894-896; *Pasicrisie Belge*, 1868, t.I, 457-459 (uitspraak rechtbank van eerste aanleg Charleroi op datum van 24.IV.1868 nopens het onwettig gebruik van de forceps door een vroedvrouw); *R.C.M.P.*, 1882, 19; *La Belgique Judiciaire*, XXVI (2e s., t.I), 1868, k.894-896 (uitspraak Hof van Beroep van Brussel); *Pasicrisie*, 1868, I, 457-459 (arrest van het Hof van Cassatie). Over de verlostang als instrument raadplege men C.Broeckx, *Notice sur l'invention du forceps*, Brussel, 1846, dat als één der voornaamste uitvindingen van de 18de eeuw werd beschouwd.

28. *B.A.R.M.B.*, 1876, 272-336; *Sc.*, XXVIII, 43, 23.IV.1876, 283. Tijdens dit interessant debat wordt van gedachten gewisseld over de materiële situatie van de vroedvrouw op het platteland, over de plichten van de vroedvrouw, over het examenprogramma van de scholen voor vroedkunde, over de verschillen tussen de bevoegdheden van de vroedvrouwen van de steden en die van het platteland enz.

29. Sedert de wet op het hoger onderwijs van 1835 werden niet langer diploma's voor heel- en vroedmeesters uitgereikt.

30. *B.A.R.M.B.*, 1876, 287. H.De Moerloose, *Lois et règlements en vigueur en Belgique dans leur application à la profession de sage-femme (déontologie)*, Gent, 1905, 51, citeert bv. de Brusselse hoogleraar Hyernaux uit 1857, één van de voorstanders van een uitbreiding van de bevoegdheden van de vroedvrouw, die zich afvroeg of het niet tegen elke logica ingaat "de les (= les sages-femmes) condamner au rôle passif de simples spectatrices lorsque les indications sont précises et instantanées, quand il n'y a pas à temporiser et que quelques minutes de retard peuvent décider de la mort d'une femme ou d'un enfant, quelquefois des deux à la fois, en attendant qu'un homme de l'art qu'on ne trouve pas toujours, vienne arracher à la tombe ces deux existences qu'une main secourable et exercée pouvait sauver".

31. *B.A.R.M.B.*, 1876, 277.

ne peut s'achever que par le forceps, et sans qu'il y avait un instant à perdre", meent de P.M.C. van Brabant⁽³²⁾. Om ervoor te zorgen dat de vroedvrouw niet al te gemakkelijk misbruik zou maken van haar bevoegdheden, moeten enkele 'barrières' ingebouwd worden. Ze zou de verlostang slechts mogen hanteren bij hoogdringendheid en ze zou de behandelende geneesheer (als het gaat om armen) op de hoogte moeten stellen van haar ingreep. Op die manier zou een zekere controle kunnen uitgevoerd worden op het gedrag van vroedvrouwen. De commissies van Antwerpen en West-Vlaanderen benadrukken meer de mogelijke gevaren van het gebruik van de verlostang door vroedvrouwen: "les sages-femmes sont fréquemment portées à trop d'audace dans la pratique des accouchements. In ne faut pas leur mettre légalement en mains un moyen dangereux". Wel ziet men in dat er vaak omstandigheden zijn, waar een snel en efficiënt ingrijpen van de vroedvrouw wenselijk is en dat dit ingrijpen niet zonder instrumenten kan geschieden⁽³³⁾.

Tijdens het oeverloos debat dat in 1878 en 1879 op het verslag van Kuborn en Mascart volgt, lopen de meningen sterk uiteen en worden vaak scherpe reacties genoteerd aan het adres van de vroedvrouw⁽³⁴⁾. Volgens Kuborn is het hanteren van de verlostang niet zo moeilijk als sommige artsen wel beweren. De meeste vroedvrouwen uit de omgeving van Seraing springen er zo handig mee om, dat de doorsnee afgestudeerde arts hen zou benijden. De overheid moet enkel instaan voor een beter en meer praktisch gericht onderwijs. Dit is een voldoende waarborg⁽³⁵⁾.

Hubert Boëns, vooraanstaand hygiënist uit Charleroi en hevig tegenstander van de vaccinatie tegen de pokken, vindt in de zitting van de Academie van 26 januari 1878 dat de bevoegdheden van de vroedvrouwen reeds voldoende uitgebreid zijn⁽³⁶⁾. Ze matigen zich reeds het recht toe om aderlatingen te verrichten, te vaccineren, medicatie te bereiden, moederkoren te gebruiken en moeilijke bevallingen te begeleiden (cfr. 'la pratique de la version') en in te staan voor de nazorg en voor de verzorging van de pas geboren. Ze gebruiken te pas en te onpas en ongestraft bloedzuigers, lancetten en ventouses, zowel tijdens de zwangerschap als tijdens de bevalling.

"A tous ces droits, vous voulez ajouter encore le droit d'appliquer le forceps. En quoi différaient alors la profession des accoucheuses munies de tous ces pouvoirs et celle des anciens accoucheurs d'autrefois?... Vous voulez donc créer, en faveur des femmes, une profession que vous avez supprimée pour les hommes? Toute la question se réduit à cela... A peine sorties des cours d'accouchement, elles oublient le peu de science qu'on leur a serinées; elles ne lisent plus; elles savent à peine écrire; elles négligent toute étude et reviennent aussi routinières, aussi bornées, aussi arriérées que nos simples matrones d'autrefois",

32. *B.A.R.M.B.*, 1876, 285.

33. *B.A.R.M.B.*, 1876, 288; *R.C.M.P.*, 1884, 13.

34. *B.A.R.M.B.*, 3e s., XII, 1878, 25-63 (z.26.1.1878), 107-134, 206-228, 391-418, 514-517, 603-649, 873-895, 1026-1032, 1081-1092; XIII, 1879, 391-410, 460-477, 718-725.

35. De mening van Kuborn wordt eveneens bijgetreden door Hyernaux, lid van de P.M.C. van Brabant en eminent vroedkundige: *B.A.R.M.B.*, 1878, 36, 46-47.

36. *B.A.R.M.B.*, 1878, 28 e.v.

vindt Boëns, die de overheid wel voor een erg moeilijke keuze plaatst, ofwel het beroep van vroedvrouw afschaffen, ofwel haar een betere opleiding schenken³⁷⁾.

Ook Boëns collega in de Academie, Williëme, toont zich een vurig tegenstander van elke uitbreiding van de bevoegdheden van de vroedvrouw. Een bekwame vroedvrouw is volgens hem nergens te vinden want wie voor vroedvrouw studeert, komt uit de laagste sociale klasse en heeft een te laag ontwikkelingspeil 'om haar zomaar een forceps in de hand te stoppen'. Williëme noemt enkele morele kwaliteiten op waaraan een vroedvrouw in principe moet voldoen ("sagacité, jugement, maturité d'esprit, énergie et sangfroid, conscience et probité, déintéressement, discrétion à toute épreuve, patience, douceur, dévouement sans borne, conduite irréprochable, sentiment profond de l'étendue de ses devoirs") maar stelt vast dat de vroedvrouw nooit het intellectueel en moreel niveau kan bereiken dat van haar wordt verwacht³⁸⁾. Hoewel de hygiënist Barella overtuigd is dat menig vroedvrouw misbruik maakt van de verlostang, sluit hij zich toch aan bij het rapport van Kuborn en Mascart³⁹⁾. Op 26 april 1879 valt het doek. Het voorstel van Kuborn om de vroedvrouw toe te laten de verlostang te gebruiken, in uitzonderlijke omstandigheden en bij absolute afwezigheid van een arts, wordt uiteindelijk verworpen met 13 stemmen tegen 9 bij 5 onthoudingen⁴⁰⁾. De Academie verzoekt de medische commissies erop toe te zien dat het gebruik van de forceps in de materniteiten niet langer meer wordt onderwezen⁴¹⁾.

Inenting

Even illustratief voor de verhouding arts-vroedvrouw was de vraag of de vroedvrouwen al dan niet gemachtigd zijn om inenting te verrichten. Ook hier waren de meningen verdeeld. In bepaalde provincies werd de vaccinatie door vroedvrouwen door de medische commissie oogluikend toegelaten en werd de 'techniek' zelfs aangeleerd in de provinciale scholen voor vroedkunde, terwijl in andere dan weer de wet van 1818 strict werd toegepast⁴²⁾. Deze tweeslachtige situatie brengt minister Kervyn de Lettenhove ertoe om op 5 december 1871 aan de medische commissies te vragen of de wetgever, in het belang van de verspreiding van de vaccinatie, niet moet besluiten tot een verruiming van de bevoegdheden van de vroedvrouw en of het niet wenselijk is om op het examenprogramma van de scholen

37. *Gecit.in Sc.*, XXXI, 4, 28.VII.1878, 19 (k.1-2); Zie ook *B.A.R.M.B.*, 1878, 33, 605; 1879, 720.

38. *B.A.R.M.B.*, 1878, 50-57.

39. *B.A.R.M.B.*, 1879, 464, 468.

40. *B.A.R.M.B.*, 1879, 476.

41. *R.C.M.P.*, 1882, 20.

42. De rechtbank van Oudenaarde veroordeelde op 11.VI.1887 een vroedvrouw uit Denderleeuw tot 53 fr. boete en tot de kosten omdat ze gedurende meer dan drie jaar vaccinaties had uitgevoerd, wat door de rechter als een inbreuk op art.19 van de wet van 1818 werd beschouwd. De medische commissies van Brabant en Luik lieten de praktijken van de vroedvrouwen toe, meer zelfs, ze werden bij het vaccineren aangemoedigd (*R.C.M.P.*, 1888, XCV). De wet van 12.III.1818 verbiedt de vroedvrouw niet expliciet om te vaccineren, maar verbiedt haar wel om het even welk instrument te hanteren. Ook de onderrichtingen van 1818 bewaren over deze aangelegenheid het grootste stilzwijgen. Wel worden in de artikelen 7-9 en 13 van het K.B. van 19.IV.1818 i.v.m. de maatregelen ter verspreiding van de vaccinatie enkel de artsen en heelmeesters als vaccinators vernoemd.

voor vroedkunde een onderdeel te voorzien dat betrekking heeft op het aanleren van "l'opération vaccinale"⁽⁴³⁾.

Vooraf de medische commissie van Luik is van oordeel dat, indien de overheid de inenting van de bevolking wil bevorderen en veralgemenen, hij die ook door de vroedvrouwen moet laten verrichten: "il est de toute évidence qu'en récusant les sages-femmes, on priverait du même coup des bienfaits de la vaccine une grande partie de la classe ouvrière. L'intérêt général exige donc de les faire participer à la prophylaxie de la variole"⁽⁴⁴⁾.

De artsen kunnen geen bezwaren van financiële aard aantekenen, aangezien de vergoedingen veel te laag zijn. De minister moet op het leerprogramma van de scholen voor vroedkunde het vaccineren voorzien. Op die manier zou de aspirant-vroedvrouw vertrouwd raken met de keuze van de vaccins, met de operatie zelf en zouden 'ongelukken', zoals het overdragen van venerische ziekten en het veroorzaken van verwickelingen, in de toekomst vermeden kunnen worden. Ook de hygiënist H. Kuborn uit Seraing, beter bekend als de 'vader' van de sociale geneeskunde in ons land, toont zich even tolerant als in de kwestie van de verlostang, maar dringt aan op een degelijke opleiding. Hij stelt zelfs voor om de vroedvrouw op te nemen in een door de overheid georganiseerde en bezoldigde vaccinatiedienst, op voorwaarde dat ze hiervoor een speciale toelating van de gouverneur krijgt. Voor andere leden van de Academie is het betrekken van de vroedvrouw bij de vaccinatiecampaagnes het enige middel om de pokken op een efficiënte manier te bestrijden. Zij staat dicht bij het volk en kan het best het bijgeloof dat op het platteland heerst, bestrijden. Bovendien is een regelmatige herinenting, zeker in tijden van epidemieën, wenselijk⁽⁴⁵⁾.

Bij de uiteindelijke stemming over het verzoek van Kuborn om 'de vaccinatietechniek' in het leerprogramma van de scholen voor vroedkunde op te nemen, kiezen 11 voor het voorstel tegen 4 tegenstemmers, bij 3 onthoudingen. De overheid beslist echter anders. Het organiek element op de medische commissies van 31 mei 1880 spreekt zich niet uit over de vaccinatie door vroedvrouwen, terwijl het algemeen reglement van de scholen voor vroedkunde (K.B. van 30.XII.1884) de vaccinatie noch op het leer- noch op het examenprogramma plaatst. Die vergetelheid gebeurde bewust. De overheid heeft zich blijkbaar laten leiden door de argumenten van alle medische commissies (behalve die van Luik) en door het feit dat in de provinciale vaccinatiereglementen de vroedvrouw onvermeld wordt gelaten⁽⁴⁶⁾. De minister bleek ook gevoelig te zijn voor de klacht van sommige geneesheren die de inkomsten van hun vaccinatieronden zouden zien verloren gaan en

43. *B.A.M.I.*, 2e s., XXV, 1871, 690.

44. *B.A.R.M.B.*, 1876, 301. Zie ook *R.C.M.P.*, 1888, XCIII e.v. (over de mening van de medische commissies terzake); *G.M.Lg.*, 4, 12, 17.XII.1891, 135 (k.2); L.Merveille, La sage-femme peut-elle être nommée vaccinateur officiel? Rapport présenté à la Fédération liégeoise des syndicats médicaux, in: *G.M.Lg.*, VI, 35, 31.V.1894, 409-412 (k.1); 36, 7.VI.1894, 421-23 (k.1), die zich afkeert van de plannen van de bestendige deputatie van Luik (een nieuw vaccinatiereglement werd goedgekeurd op 20.VII.1893) om vroedvrouwen bij de vaccinatiecampaagne in de provincie te betrekken.

45. *B.A.R.M.B.*, 1879, 403-405.

46. Een overzicht van de argumenten van de medische commissies vindt men in *R.C.M.P.*, 1888, XCVIII-C. Als voornaamste argumenten tegen het voorstel van Kuborn in de Academie worden vermeld: de vroedvrouwen hebben reeds genoeg het terrein van de geneeskunde betreden, de bevoegdheden van de vroedvrouw liggen in de wet van 1818 besloten, er zijn

voor hun bezorgdheid dat de vaccinatie door vroedvrouwen tal van lichamelijke complicaties bij de bevolking tot gevolg zou hebben⁽⁴⁷⁾.

De artsen van 'de harde lijn' bleven trouwens elke toegeving in deze zaak afwijzen. Het verrichten van inentingingen door niet-medici is een zwaar vergrijp, vindt L. Merveille, hoofdredacteur van de militante *Gazette Médicale de Liège* in 1890, en dit moet heel in het bijzonder aan vroedvrouwen verboden worden. De artsen moeten niet verlegen zijn om hun belangen veilig te stellen, "ils ont avec eux la légalité et la science... Non, il n'y a pas de bonne raison pour adjoindre à l'armée *extrêmement nombreuse* des praticiens, aptes à répondre à un grand intérêt public, des *demi-savantes*, dont l'intervention n'offrira jamais aucune sécurité", oordeelt de Luikse publicist⁽⁴⁸⁾. De gezaghebbende beroepskrant *Le Scalpel* is van oordeel dat er misschien wel een tekort is aan bekwame vaccinators en dat er in ieder geval voldoende armen-dokters zijn "qui sont beaucoup plus compétents en cette matière que des sages-femmes qui ne font en réalité que de l'empirisme"⁽⁴⁹⁾. De hygiënist Schrevens, hoofd van de School voor Vroedkunde van Doornik, verklaart zich bereid de vroedvrouw te verdedigen tegen wat hij "l'usurpation des matrones" noemt, maar onderstreept terzelfder tijd dat de vaccinatie niets met vroedkunde te maken heeft en betreurt dat verschillende gemeenten de inentingingen door vroedvrouwen laten verrichten⁽⁵⁰⁾.

Het debat laait in het begin van de jaren 90 sterk op⁽⁵¹⁾. Minister De Bruyn hakt de knoop nogmaals door en stuurt de medische commissies op 16 december 1895 een omzendbrief over de kwestie, waarin hij meedeelt dat op aanraden van de commissie die zich met de herziening van de medische wetgeving inlaat, "il y aurait lieu de défendre formellement aux sages-femmes de pratiquer cette opération". De vroedvrouwen zouden niet gekwalificeerd genoeg zijn. De minister laat verder weten dat het centraal vaccinatiebureau te Brussel de opdracht krijgt niet langer meer vaccins uit te delen aan vroedvrouwen⁽⁵²⁾.

Enkele medische syndicaten menen dat een dergelijk verbod zou ingaan tegen het openbaar belang. Het medisch syndicaat van Huy bv. stelt zich toleranter op en verklaart op 6 oktober 1898, in het kader van de bespreking van het voorontwerp van wet op de uitoefening van de geneeskunde, dat de vroedvrouwen reeds lang inenten en meer vaccinaties plegen dan de artsen

"et cela tient aux habitudes des populations qui n'aiment pas en général de recourir exprès au médecin... Il était entré dans

---

voldoende mannelijke vaccinators, het provinciaal reglement is formeel, de vaccinatieplicht moet ingevoerd worden en de arts moet voor elke inenting vergoed worden, de vroedvrouw kan geen onderscheid maken tussen een vals of een echt pokpuistje en zij kan evenmin de operatie achteraf evalueren.

47. *R.C.M.P.*, 1888, XCVI.

48. *G.M.Lg.*, 30.I.1890, 207; 6.II.1890, 217.

49. *Sc.*, XXVIII, 43, 23.IV.1876, 283 (k.2).

50. *G.M.Lg.*, VI, 38, 21.VI.1894, 448.

51. *G.M.Lg.*, IV, 12, 17.XII.1891, 1335; VI, 35, 31.V.1894 e.v. nummers.

52. *B.S.S.*, 1895, 532-533.

les mœurs que cette petite opération fût pratiquée par le sage-femme qui avait fait l'accouchement; cela faisait pour ainsi dire partie des soins ultérieurs"⁽⁵³⁾.

Ongeoorloofde concurrentie

Tenslotte klaagt de arts het feit aan dat de vroedvrouw zelden een arts ontbiedt, zelfs niet bij hoogdringendheid⁽⁵⁴⁾. De P.M.C. van Brabant geeft in 1884 toe dat de vroedvrouwen een belangrijke rol spelen in de gezondheidszorg maar voegt er onmiddellijk aan toe dat zij zich strikt moeten houden aan hun bevoegdheden: "la tendance à *substituer au médecin* est un vice de leur éducation actuelle". Een degelijk theoretisch en praktisch onderricht voor vroedvrouwen is slechts wenselijk, op voorwaarde dat het gebruik van het instrumentarium niet wordt aangeleerd, want op die manier hebben ze vlug de neiging om hun bevoegdheden te buiten te gaan⁽⁵⁵⁾.

De vroedvrouw wordt herhaaldelijk verweten 'het terrein van de arts te betreden'⁽⁵⁶⁾. Enkele voorbeelden die dit illustreren. In een bespreking van het werk van de directrice van de school voor vroedkunde van Gent, Mme de Moerloose, *Traité à l'usage spécial des sages femmes* (Gent, 1903) schrijft de Luikse arts Leopold Dejace dat vele vulgariserende werken over vroedkunde, bij de beschrijving van de bevalling bv., té suggestief zijn "et pourraient inciter certaines sages-femmes à sortir des limites que la loi leur trace, et à *se substituer au médecin*"⁽⁵⁷⁾. Op 24 augustus 1911 bv., op een ogenblik dat België om en bij de 2500 erkende vroedvrouwen telt, verschijnt in de Luikse medische beroepskrant een artikel van L. Merveille onder de titel '*Faut-il supprimer la profession de sage-femme?*'. Hierin wordt de visie weergegeven dat zowel vanuit wetenschappelijk als vanuit sociaal oogpunt, het beroep van vroedvrouw dient afgeschaft, samen met dat van de tandmeester. Beide domeinen moeten voorbehouden blijven voor de geneesheren. Het enige probleem dat onoplosbaar blijft, zo vindt Merveille, is het feit dat de vroedvrouw op het platteland onvervangbaar is. Geen enkele dokter in de vroedkunde voelt zich immers bereid om tegen een karig ereloon van 5 frank "de passer de longues heures dans des mansardes ou des taudis, pratiquer des opérations, si c'est nécessaire, et visiter ensuite, pendant 8 à 10 heures la parturiente"⁽⁵⁸⁾.

In een brochure over kinderverzorging die de P.M.C. van Henegouwen in 1891 aan alle vroedvrouwen stuurt wordt hen op het hart gedrukt dat zij wel de gezondheidsleer mogen helpen verspreiden en de volkse vooroordelen ('si profondément enracinés') helpen bestrijden maar dat zij onder geen enkele voorwaarde de geneeskunde mogen bedrijven. Zo bv. wordt hen toegelaten jonge moeders in te lichten over het voeden van de zuigelingen, het voorkomen van huidziekten of het koken van koemelk maar

53. *Sc.*, LI, 16, 16.X.1898, 108 (k.3).

54. *Sc.*, LII, 37, 11.III.1900, 256 (k.3).

55. *R.C.M.P.*, 1884, 65; 1888, 264.

56. L.Merveille, Les attributions des sages-femmes, in: *G.M.Lg.*, 23.I.1890, 193-195.

57. *Sc.*, LV, 3, 15.II.1903, 239 (k.2-3).

58. *G.M.B.*, XXIII, 47, 24.VIII.1911, 455.

"la sage-femme ne peut en aucun pas se permettre d'intervenir dans le traitement des affections qui peuvent atteindre l'enfant : son devoir est de chercher à les prévenir par les conseils judicieux qu'elle peut donner à la mère ou à ceux qui sont chargés de soins ordinaires à prodiguer à l'enfant; en aucun cas elle ne doit assumer la responsabilité qu'entraînerait pour elle l'indication d'un agent thérapeutique quelconque"⁽⁵⁹⁾.

Een gelijkaardige richtlijn, voornoemde omzendbrief die de voorzitter van de P.M.C. van Oost-Vlaanderen in 1928 aan alle vroedvrouwen van het district stuurt, vermeldt expliciet dat vroedvrouwen de wettelijke voorschriften stipt moeten naleven en geen consultaties mogen houden voor kinderen. Zij mogen wel zuigelingen wegen, maar het medisch onderzoek van kinderen behoort tot de bevoegdheid van de arts... "l'accoucheuse est en défaut lorsqu'elle fait accompagner cette pesée de conseils concernant l'alimentation de l'enfant. Le traitement des maladies revient exclusivement au médecin". Ook moet de vroedvrouw zich onthouden van elke vorm van raadgeving aan een zwangere vrouw of aan een vrouw die klaagt over pijnlijke maandstonden e.d. Wanneer de vroedvrouw iets ongewoons vaststelt bij haar patiënt, moet zij zonder dralen de hulp van een arts inroepen⁽⁶⁰⁾.

Vestigingsbeleid

Een laatste element dat symptomatisch is voor de bevoogdende tendens is het feit dat decennia lang t.a.v. de vroedvrouw een strict vestigingsbeleid gevoerd wordt. Zij wordt nl. onder druk gezet om zich in welbepaalde plattelandsgemeenten te vestigen (de meeste vroedmeesters en vroedkundigen oefenden veelal in de stedelijke centra hun praktijk uit). De overheden aanzagen in de 18de en 19de eeuw de vroedvrouw als een 'gemakkelijk' te manipuleren instrument om de rurale gebieden toch van medisch personeel te voorzien. Dit was trouwens één van de voornaamste elementen van het gezondheidsbeleid en een middel tot regulering van de medische markt⁽⁶¹⁾. Sinds de Franse tijd volgt de overheid in de diverse departementen en provincies de aanwezigheid van geschoold medisch personeel op het platteland op de voet, al dan niet in verhouding tot de bevolking (medische densiteit)⁽⁶²⁾. In het verlengde van initiatieven die reeds in de 18de

59. *Province du Hainaut. Protection de l'enfance. Appel aux accoucheuses et aux mères par la C.M.P.*, Bergen, s.d. (17.II.1891), 7-12, citaat op. p.22.

60. *B.O.F.M.B.*, 1929, 3, 55-57.

61. Zie J.Gélis, L'enquête de 1786 sur les sages-femmes du Royaume, in: *A.D.H.*, 1980, 301-343; *Recueil des arrêtés... du département de la Lys*, an XIII (1804-1805), 466 ("Le nombre des personnes instruites dans toutes les parties de l'art de guérir diminue chaque jour; et la vie des habitans surtout dans les communes rurales, est compromise par l'ignorance des praticiens, depuis que les cours ouverts par l'ancien gouvernement ont cessé" (omzendbrief v.d.prefect van het Leie departement van 1 prairial an XIII met het verzoek om inlichtingen over potentiële kandidaat-leerlingen voor de school voor vroedkunde); *B.A.M.I.*, 1873, 245-246.

62. In 1804 bv. vraagt het bestuur van het Leie departement aan de gemeenten naast informatie over mogelijke aspirant-leerlingen voor de vroedkundeschool te Brugge enkele bijkomende gegevens: het aantal gediplomeerde vroedvrouwen in de gemeente (naam, leeftijd), de plaats waar ze hun opleiding genoten en 'hoe zij kunnen vervangen worden indien zij vertrekken' (!) (*Recueil des arrêtés... du département de la Lys*, Brugge, an XIII (1804).

eeuw startten heeft de overheid onder het Frans en Hollands Bewind, en ook daarna steeds zorg gedragen voor het onderricht van vroedvrouwen. Potentiële leerlingen werden door het verlenen van beurzen aangezet om in de provinciale hoofdplaatsen lessen te volgen, op voorwaarde dat ze na het behalen van hun diploma zich gedurende enkele jaren op het platteland zouden vestigen. Die vestigingspolitiek had enkel kans op slagen in die regio's waar het beroep economisch 'rendabel' was. Het is geen uitzondering dat vroedvrouwen na enkele jaren op het platteland hun beroep te hebben uitgeoefend terug in de steden hun intrek namen. Zo klagen bepaalde medische commissies over het feit dat het weinig zinvol is aspirant-vroedvrouwen te subsidiëren en hen daarna naar het platteland te sturen, wanneer ze er nauwelijks de 'eindjes aan mekaar kunnen knopen'. De plattelandsbewoners consulteren liever een 'matrone' dan een gediplomeerde vroedvrouw. Vele vroedvrouwen moeten leven van een hongerloon en keren na een jaar terug naar de stad of oefenen hun beroep niet meer uit⁽⁶³⁾. Het zou nuttig zijn, stellen twee correspondenten van de medische commissie van Antwerpen in hun rapport van 1885, dat er in elke gemeente van een zekere omvang zich een vroedvrouw komt vestigen. Maar de voornaamste reden waarom dit niet gebeurt, is dat de matrones op het platteland de plak zwaaien. Zij zijn het die het gros van de bevallingen verrichten en tegen een veel lager tarief werken dan de arts, en indien deze laatste het zou aandurven, om hen aan het gerecht over te leveren dan ondervinden ze er zelf de meeste schade van door een daling van hun cliënteel. Zelden leiden klachten tot een gerechtelijk onderzoek of worden matrones veroordeeld, omdat de feiten niet kunnen bewezen worden. De betrokkenen beweren enkel maar te hebben 'toegezien' en nooit bij de bevalling geholpen te hebben, en bovendien laten de kroongetuigen op het moment van het onderzoek of het proces het afweten⁽⁶⁴⁾.

Dat de materiële situatie van de gediplomeerde vroedvrouw verre van rooskleurig was blijkt verder uit de bezorgdheid van de diverse centrale overheden die op het vlak van gezondheidszorg bevoegd waren. Zo dringt de Hoge Gezondheidsraad er in zijn jaarrapport van 1888 op aan dat art. 11 van het reglement op de scholen voor vroedvrouwen stipt zou worden nageleefd. Dit bepaalt dat slechts subsidies worden verleend aan leerlingen die afkomstig zijn uit gemeenten met een gebrek aan vroedvrouwen en die er zich toe verbinden, eens afgestudeerd, naar hun woonplaats te zullen terug keren⁽⁶⁵⁾. Ook minister Thonissen dringt in zijn omzendbrief van 4 januari 1886 aan op een betere spreiding van de afgestudeerde leerlingen in de vroedkunde. De regering zal niet langer meer subsidies toestaan of niet langer meer gevolg geven aan aanvragen voor steunverlening, wanneer de betrokkenen er zich niet toe verbinden in een door de medische commissie aangeduide sector te vestigen. Ook belooft de Minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs staatssteun voor de pas afgestudeerde vroedvrouwen "pour les (= de

63. *R.C.M.P.*, 1888, LXVI. Zie verder R. Blanchard, *Réflexions sur l'hygiène de la grossesse, de l'accouchement et du post-partum à la campagne; abus et imprudences des matrones*, Parijs, 1896.

64. *R.C.M.P.*, 1885, 14, 66; 1886, 159; 1888, 76-77.

65. *R.C.M.P.*, 1888, LXVI.

leerlingen vroedvrouwen) aider à s'établir ou pour les rémunérer des soins donnés gratuitement aux indigents"⁽⁶⁶⁾.

Het jaar daarop klaagt de P.M.C. van Antwerpen over het feit dat de 29 vroedvrouwen die in de rurale gemeenten van de provincie gevestigd zijn, in 1887 in totaal 573 bevallingen hebben begeleid, zonder hiervoor enige vergoeding ontvangen te hebben. In Brabant wordt betreurd dat de oud-beurstudenten na gedurende vijf jaar op het platteland te hebben gewerkt, er de brui aan geven, "par suite du défaut de ressources des bureaux de bienfaisance, de l'encombrement, de la concurrence des matrones,..."⁽⁶⁷⁾. Uit hetgeen vooraf ging kunnen we opmaken dat door de medische markt op het platteland voor de vroedvrouw aantrekkelijker te maken en haar materiële belangen te behartigen, de geneesheren zelf de weg wilden effenen voor de *medicalisering* van de rurale regio's en op die manier indirect ook hun eigen toekomst probeerden veilig te stellen, althans in de meest welvarende gebieden.

Besluit

In dit artikel werd een onderdeel het 19de-eeuws medisch verhoog t.a.v. de vroedvrouw geanalyseerd. Als reële of vermeende concurrent viseerde de geneesheer niet enkel de personen en groepen die aan de periferie van de toenmalige medische sector opereerden (kwakzalvers, geestelijken) maar evenzeer de andere medische beroepen, waaronder de vroedvrouwen. Het onderdrukkings- en bevoogdingsproces van de arts t.o.v. de vroedvrouw zette zich in de 19de eeuw verder door. De middelen die de artsen aanwendden om de ondergeschikte rol van de vroedvrouw te onderstrepen waren: het haar ontzeggen van het instrumentarium, het opdringen van een vestigingsplicht en het voorhouden van een goed omschreven gedragscode.

K. Velle

---

66. *B.M.I. & I.P.*, III (1886), Brussel, 1887, II, 1-2.

67. *R.C.M.P.*, 1887, 9, 67.

Een onverwachte geboorte

Warme roggedesem tegen "buikpijn" (Moere 1826)

De actoren zijn allen leden van het huishouden van Hendrick Bisschop. Hij was een thuiswever die samen met zijn vrouw, Cecilia Van Overbeke, iets ten noorden van de brug over de Moerdijkvaart te Moere (arrondissement Oostende) woonde. Naast de eigen kinderen maakte ook Joanna Van Overbeke, de "neve" van "moeie" (= tante) Cecilia, deel uit van het huishouden. Deze ongehuwde vrouw ("jonge dochter") van vijftwintig jaar oud, deelde samen met Catharina, een dochter des huizes, een bed dat stond in het weefkamertje.

De winternacht van 28 februari op 1 maart 1826 was bijzonder woelig. Joanna had al enige tijd last van endemische buikpijn. Op 28 februari liep het echter de spuigaten uit. Rond half tien 's avonds begon ze nog maar eens te klagen over hevige pijn in de buik en zocht vervolgens haar bed op. Even later gingen ook Bisschop, zijn echtgenote en hun kinderen slapen.

Rond twee uur 's nachts wierp de jongedame-met-buikpijn zich weeklagend op de vloer. Cecilia stond op en stelde een pijnstillend middeltje voor. Ze vroeg *"of zij gewarmden roggendesem op haar voeten wilde hebben, zeggende dat mogelijks de pijn daar mede zou verminderen of verdwijnen"*.⁽¹⁾ Pas was Cecilia terug in het echtelijk bed gekropen, nadat ze het warme smeersel had aangebracht, toen ze de "zieke" nogmaals hoorde opstaan. Kermend zwierf Joanna rond het huis. Nadat Joanna een derde maal de buitendeur achter zich had dichtgeklapt, hoorde de bezorgde Hendrick Bisschop en zijn vrouw hoe zij aan de schuurdeur stond te morrelen. Mevrouw Bisschop verliet andermaal het warme bed. Haar aan de schuurdeur ontmoetend, vroeg ze: *"Joanna wat doet gij hier in de koud?"*. Ze antwoordde *"Och Moeie, ik ben zoo slecht"*. De vrouw repliceerde dat ze beter in bed zou blijven.

Samen gingen ze door de duisternis naar het huis. Toen de vrouw wat later voorbij het weefkamertje kwam, hoorde ze haar zestienjarige dochter Catharina zeggen: *"Wel Joanna, Uw hemde is zoo nat"*. Dit vond Cecilia wel bijzonder vreemd. Ze stapte tot bij het bed, trok het laken weg en zag verbaasd hoe het hemd helemaal bebloed was. Joanna zei nog *"Moeie, dit is niet, ik hebbe in langen tijd mijne stonden zoo veel niet gehad"*.

Bij de "moeie" begon het echter te dagen. Ze keerde met een lantaarn tot aan de schuurdeur terug en hoorde *"iets schreeuwen al of het een kat zou geweest hebben"*. Ze vond het naakte boorlingske liggend op een weinig stro, achter een "strobond". Ze liep aanstonds naar de weefkamer en vroeg Joanna om uitleg. Haar "neve" antwoordde: *"Wel moeie, God spaard onz daar van"*. Maar inziend dat verder ontkennen nutteloos was,

(1) Vergelijk met DE MEYER (M.), Voorbehoed- en geneesmiddelen tegen de roos. Bedevaarten voor genezing van de roos. Commentaar bij de kaarten 14 en 15, in: *Volkskunde-atlas voor Nederland en Vlaams-België. Commentaar Aflevering II*, Antwerpen, Uitgeverij N.V. Standaard-Boekhandel, 1965, p. 45-64, waar op p. 56 melding wordt gemaakt van het gebruik van roggemeel (Put) en hoe in Tiegem wordt voorgeschreven: "meulestof heet gewarmd en in een zakje op het ontstoken deel van het gelaat leggen".

gaf ze eindelijk toe dat zij zoëven moeder was geworden. Vervolgens stapte Joanna - het was inmiddels vier uur in de morgen - naar de schuur, bracht het kind binnen en kroop ermee in bed. Bisschop en zijn vrouw vroegen haar daar om tekst en uitleg. Was zij van plan geweest het kind met het stro te versmachten? Wou ze zich van het kindje ontdoen door het te laten sterven van de koude of bij gebrek aan zorg? Joanna ontkende dit ten stelligste, betogend dat ze haar kind daarvoor te veel was "aangekleefd". Ze had alles echter wel uit "schaamte en eergierigheid" verzwegen. De kersverse mama had, naar eigen zeggen, niet de intentie om het kind te laten liggen. Ze wou enkel even in bed van de barensweeën bekomen.

De "assessor gelast met de politie in de gemeente", die op 2 maart wou nagaan wat er van de in het dorp gonzende geruchten over vreemde gebeurtenissen ten huize Bisschop waar was, stapte rond zes uur 's avonds ter plaatse af. Ondertussen had vader Bisschop het kind al aangegeven bij de ambtenaar van burgerlijke stand. Hij verzocht het echtpaar het geval "zonder bewimpeling" uit te leggen en hun verklaring vond zijn neerslag in het "proces"verbaal, waarop deze tekst gebaseerd is.(2) Karel kon niet nalaten te vragen hoe het mogelijk was dat dit alles zo'n verrassing was: "mits zij bij hun woonende het ligtelijk konde gezien zijn dat zij zwanger was". De jongedame had er alles voor gedaan om tante Cecilia om de tuin te leiden. Elke maand had zij immers hemden aan haar "moeie" gegeven om te wassen waaruit deze kon opmaken dat ze op tijd en stond haar maandelijks bloedingen kreeg.

Naast de vermelding van het volksgeneeskundig gebruiken van warme roggedesem, is de speciale relatie tussen de oudere Cecilia en de jonge vrouw interessant. Hoe nauwkeurig werd de menstruatiecyclus in het oog gehouden? Zorgden lotgenotes ook voor schijnbloedingen om hun moeder (overste, voogd, etc.) een rad voor de ogen te draaien? Het is moeilijk zich voor te stellen hoe Joanna het kind in haar leven had willen inpassen. Plande ze een kindermoord? Of was het de bedoeling het kind te vondeling te leggen?(3) Zoals vrouwen die zich als man verkleedden(4), kunnen ongehuwde aanstaande moeders die zich als maagd (of, meer algemeen, als niet zwangere vrouw) voordeden en daarvoor zelfs maanstonen simuleerden, licht werpen op genderpraxis in een bepaalde periode. Helaas zijn bronnen in dit verband bijzonder schaars.

M. JACOBS

---

(2) Rijksarchief te Brugge, Gemeentearchief Moere, nr. 470, procesverbaal Moere, 2 en 3 maart 1826.

(3) Een schets van de situatie in het begin van de negentiende eeuw (waarin dit geval goed had kunnen passen) vindt men in het dertiende hoofdstuk over vondelingen en verlaten kinderen in VANDENBROEKE (C.), *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel/Amsterdam, Elsevier, 1986, p. 207-218.

(4) Zie bijvoorbeeld het fascinerende boek DEKKER (R.) en L. VAN DE POL, *Vrouwen in mannenkleden. De geschiedenis van een tegendraadse traditie Europa 1500-1800*, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1989. Deze vrouwen moesten de menstruatie precies verhullen (p. 31). Verwijzingen naar liederen over vrouwen in mannenplunje of krijgsheldinnen vinden we in: W.L. BRAEKMAN, Een belangrijke Oudenaardse bundel marktliederen, in: *Volkskunde*, 88, 1987, p. 1-37: lied 15, Vreugd-Gezang op de nieuwe Exercitie der Belgische Meyskens ofte Volontairinneken en lied 26, Nieuw Liedeken (dragonder wordt zwanger).

Emile Van Vooren, huisbewaarder en beschermheer van Gentse kunstenaars

Jules De Bruycker - Franz Hellens - Georges Van de Walle e.a.

Aanleiding tot dit artikel is een merkwaardig schilderij uit de Gentse verzameling De Vriendt-Mores. Het bewuste doek, gepenseeld door Jules Verwest en gedateerd 1909, stelt een interieur voor dat onmiddellijk doet denken aan een rariteitenkabinet. De blik van de toeschouwer wordt als het ware automatisch geleid naar een kalende man die sereen tussen tal van schilderijen, boeken en snuisterijen, de krant leest.

Eerder toevallig ontdekten de eigenaars van dit schilderij een werk van Alphonse Dessenis met de voorstelling van een nagenoeg identiek interieur. Enkel de 'krant-lezende' man ontbreekt. Op zichzelf uiteraard geen wereldschokkende ontdekking, maar toch een vaststelling die tot nadenken stemt. Waarom, bijvoorbeeld, hebben twee gekende kunstenaars dit interieur vereeuwigd? In welke relatie stonden die kunstenaars met deze woonkamer? Wie is de kalende man?

Na heel wat zoekwerk menen wij op deze vragen een afdoend antwoord te kunnen geven.

Een tentoonstelling anno 1914

In 1914 werd in Galerij Taets aan de Zonnestraat te Gent een expositie gehouden met werk van o.a. Jules Verwest en Alphons De Cuyper. Deze kunstmanifestatie vindt veel weerklank in de lokale en nationale pers. Onder de talrijke recensies vermelden we die van Paul Bergmans, kunstcriticus en hoofdbibliothecaris van de Gentse universiteit, verschenen in de "Fédération Artistique" te Brussel op 31 mei 1914: *D'un voyage en Italie, A. De Cuyper et J. Verwest rapportent de bonnes impressions. Plus agés que leurs camarades, ils sont en possession d'un métier plus sur et leurs études se distinguent par la solidité du dessin, la justesse de coloris. Le 'Marché aux légumes à Venise', la 'Cavalcade' de Verwest sont des pages méritoires et qui ont été fort appréciées. Notons encore de Verwest le Home de notre ami Emile, intérieur bien observé et pittoresquement rendu.*"

Het onderwerp van onze studie is precies het schilderij 'Home de notre ami Emile'.

Jules Verwest, leerling van Armand Heins

Jules Verwest, schilder van het interieur dat ons aanbelangt, werd op 25 augustus 1883 te Gent uit een kunstenaarsgeslacht geboren. Reeds op jeugdige leeftijd ontluikt in hem de kunstminnaar en nauwelijks veertien jaar oud gaat hij in de leer bij de gerenommeerde Gentse schilder-lithograaf Armand Heins. Nadien volgde hij lessen aan de Gentse Academie voor Schone Kunsten met als leermeesters Louis Mast, Jan Delvin, Jules Van Biesbroeck en Louis Tijdgat. Als lid van de kunstkring 'Kunst en Kennis' neemt hij deel aan diverse groepsten-

toonstellingen. Maar het is pas na een rondreis in Italië (1913) in het gezelschap van Alphonse De Cuyper, dat het succes zich aandient.

Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog - tot 1920 - verblijft hij in Nederland en in 1931 wordt Verwest benoemd aan de stedelijke Academie van Kortrijk. Hij overlijdt te Heusden (O.-VI.) op 1 juni 1957.

Voor de wereldtentoonstelling te Gent in 1913 ontwerpt hij verschillende muurschilderingen. Hij werkt voor architecten, schildert portretten, maakt boekillustraties, ontwerpt decors, enz. In opdracht van de S.M. Vooruit vervaardigt hij diverse grote doeken in verband met de arbeidersstrijd(1).

Zoals het wel eens meer gebeurt, behoren familie en vrienden tot de eerste kopers van het werk van een jong kunstenaar. Tijdens de tentoonstelling van 1914 in Galerij Taets koopt de neef van J. Verwest het doek 'Home de notre ami Emile'. Die neef was niemand minder dan de vader van de huidige eigenaar, Jacques De Vriendt. Bij de aankoop verstrekte Verwest aan zijn 'neef-koper' volgende inlichtingen over het tafereel: *"Mijn vriend Emile is conciërge in de Volderstraat. Ik ga er dikwijls naartoe en ontmoet er andere artiesten zoals Jules De Bruycker, Cies de Kalle... Wij beschikken er over zijn keuken als een goedkoop werkatelier, genieten er gratis warmte en Emile zorgt voor koffie of soep bij onze boterham"*(2).

Hoger hebben wij aangestipt dat nog een andere kunstenaar de woonkamer van Emile schilderde, m.n. *Alphonse Dessenis*(3). Deze kunstenaar is in 1874 in Gent geboren en in 1952 overlijdt hij in Wemmel. Tussen 1901 en 1922 verblijft hij in Sint-Martens-Latem waar hij vriendschap sluit met Van den Abeele, Minne, de Saedeleer, Van de Woestijne, enz. Zijn eerste werken zijn veelbelovend en vooral impressionistisch van inslag. Na 1922 verhuist hij naar de Brusselse regio, waar hij zich meer en meer zal toeleggen op het schilderen van kastelen. Uiteindelijk zal zijn werk banaal en oppervlakkig worden. Terloops weze opgemerkt dat het Museum van Volkskunde een werk van deze kunstenaar bezit(4).

Emile Van Vooren, huisbewaarder aan de Rijksuniversiteit

'L'Ami Emile', waarvan reeds herhaaldelijk sprake, is een zekere Emilius Van Vooren, geboren op 7 juli 1849 in de Kerkstraat te Waarschoot.

Wanneer hij zich in Gent vestigt is niet bekend. In de registers van de burgerlijke stand vernemen wij dat hij op 23 januari 1878 in het huwelijk treedt met Carolina Leperck, kamenierster, geboren te Gent op 22 oktober 1848. Uit dit huwelijk wordt een dochter, Maria-Carolina, geboren op 18 juni 1883. Het meisje zal echter op 21 maart 1894 overlijden. Op dat ogenblik wordt in het overlijdensregister genoteerd dat haar vader, Emile, 'conciërge' is en in de Volderstraat woont.

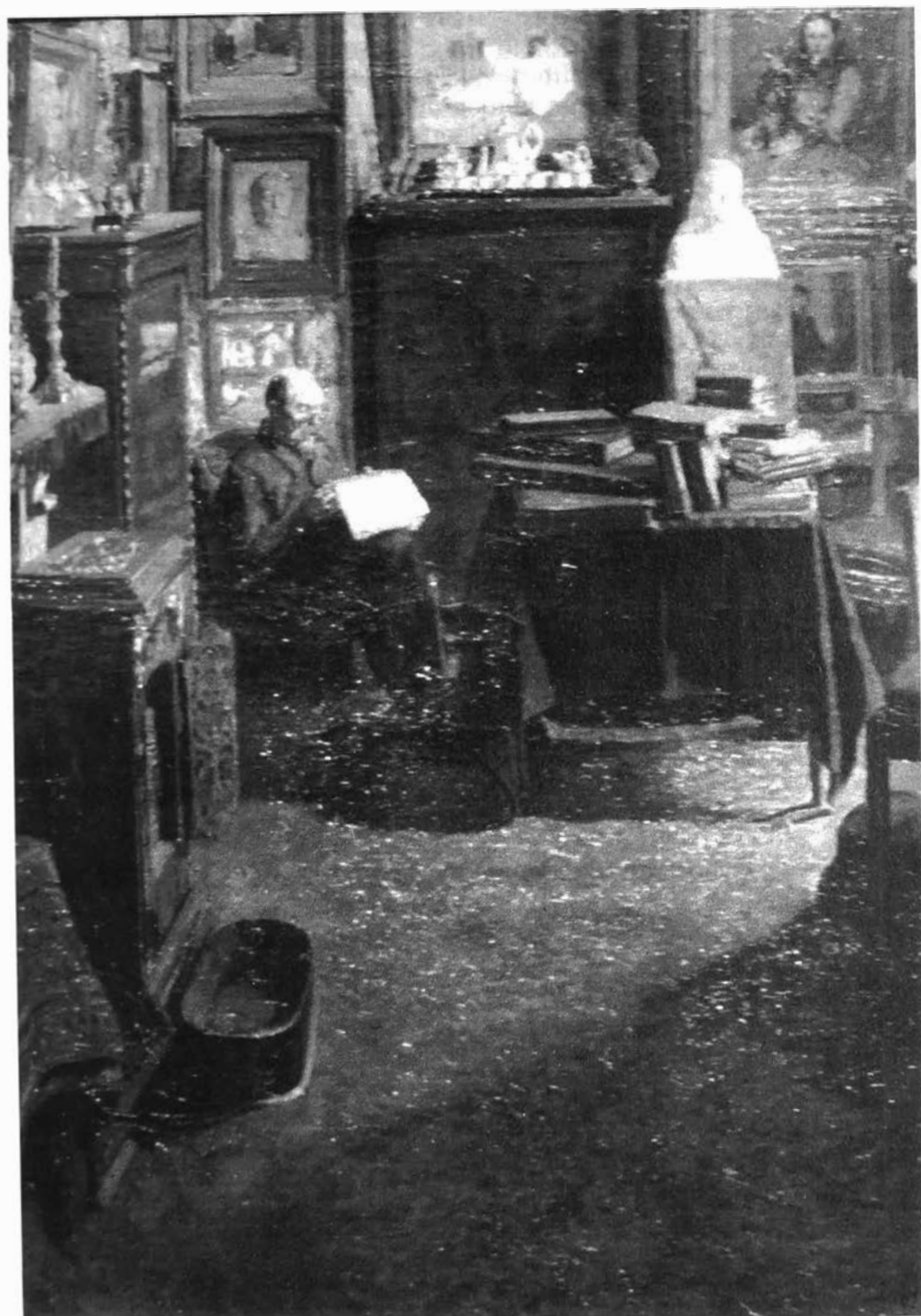
De echtgenote van Emile overlijdt een jaar later, in 1895, terwijl hijzelf het tijdelijke met het eeuwige zal verwisselen op 21 oktober 1921.

1. De Vriendt, J. & Vaernewijck, J., *De schildersfamilie Verwest*, in: *Vlaamse Stam*, s.l., 1969, jg.5, p. 3-12.

2. Mededeling van de heer J. De Vriendt, waarvoor hartelijk dank.

3. Het was die 'ontdekking' die ons er toe aanzette op zoek te gaan naar meer bijzonderheden omtrent het voorgestelde interieur, zijn bewoners en zijn bezoekers.

4. Ingelijst schilderij, olieverf op doek, met de voorstelling van een marmerzagerij in het Patershol te Gent (afm. 195 × 177 cm; inv. VG.73-168).

Het schüderij "Home de notre ami Emile" (Van Vooren) door Jules Verwest (1909).

Emile Van Vooren, beschermer der schone kunsten... en kunsthandaelaar?

Ongetwijfeld moet 'l'ami Emile' rond de eeuwwisseling een bekend figuur geweest zijn onder de lokale Gentse kunstenaars. Zoals elders reeds vermeld, oefent hij het beroep uit van 'concierge' en woont hij in de Volderstraat. Nader onderzoek leert ons dat Emile Van Vooren huisbewaarder is van de Aula aan de Gentse universiteit: in de "Wegwijzer van Gent" van 1914, lezen wij dat in de Volderstraat 13, Van Vooren woont, "*poortier Hoogeschool*"(5).

Blijkbaar was de huiskamer - terzelfdertijd 'conciergeloge' - van Emile een toevluchtsoord, een verzamelplaats voor Gentse kunstenaars zoals Dessenis, Verwest, Van de Walle, De Bruycker en de Gentse franstalige auteur Franz Hellens. Deze laatste vond er vooral inspiratie voor zijn magisch-realistische verhalen.

Een duidelijke verwijzing naar deze huiskamer als een soort van kunstenaarsoase vinden wij bij F. Hellens waar hij het heeft over zijn ontmoetingen met Jules De Bruycker: "*Nadien ging ik hem (= J. De Bruycker) opzoeken in zijn atelier in het Patershol, niet ver van het marktplein [...]. Ook Sis de Kalle werkte daar: een soort dakloze, zwervende schilder, die ik later nog terugzag in de keuken van de huisbewaarder van de Universiteit, een zonderlinge en ietwat dazige eenzaat, keuken waar ook andere originelen zich troffen en waar De Bruycker elke dag zijn tot individuele caricaturen doorgewerkte portretten ging tekenen. Uit het geregeld frequenteren van deze plaats en van deze mensen is de idee geboren mijn 'Cuisine des fous' te schrijven.*"(6)

Uit deze nota's komt duidelijk tot uiting dat de keuken van Emile een merkwaardige plaats moet zijn geweest. Om hierover meer te vernemen zijn wij dan op zoek gegaan naar de novelle 'La Cuisine des fous'...

Franz Hellens, franstalig auteur met een Gentse ziel

Vooraleer die 'gekken-keuken' nader te beschrijven, willen we even blijven stilstaan bij de figuur van Franz Hellens - pseudoniem voor Frédéric Van Ermenghem - de auteur van de bewuste novelle.

Hij werd geboren te Brussel op 8 september 1881 als zoon van de beroemde bacterioloog Prof. Dr. Van Ermenghem, verbonden aan de Gentse rijksuniversiteit en ontdekker van de bacil van het gevreesde botulisme(7). Zijn jeugd jaren bracht hij aanvankelijk door in Wetteren, later verhuisden zijn ouders naar Gent. Evenals andere letterkundigen - Maeterlinck, Verhaeren, Rodenbach, Van Lerberghe - studeerde hij aan het jezuïetencollege 'Sint-Barbara' te Gent. Nadien volgde hij lessen aan de rechtsfaculteit van de Gentse hogeschool en maakte carrière als

5. In de "*Guide des Voyageurs dans la ville de Gand*" van Auguste Voisin (1831) lezen we: "*A quatre marches audessus du niveau de la rue, le péristyle à huit colonnes donne entrée par une grande porte dans un vestibule entouré d'une galerie à double étage, bâti dans le style des thermes anciens. La porte a 20 pieds de largeur sur 36 de haut. A droite et à gauche dans le portique sont ménagées des loges pour le portier et les personnes chargées de veiller à la conservation de ce monument.*"

6. Hellens, F., *De gedachtenis van Jules De Bruycker*, in: Eeckhout, P. (red.), *Catalogus tentoonstelling Jules De Bruycker*, Gent, 1970.

7. Vergiftiging door het gebruik van met bepaalde bacteriën geïnfecteerde spijzen.

hoofdbibliothecaris van het parlement. In 1950 vestigde hij zich te La Celle-Saint-Cloud, in de nabijheid van Parijs, waar hij met zijn echtgenote een eerder teruggetrokken leven leidde, maar op het vlak van de literatuur toch zeer bedrijvig bleef. Uiteindelijk keerde hij naar Brussel terug, waar hij in 1972 overleed.

Franz Hellens liet een indrukwekkend oeuvre na, zowel op het vlak van de proza als van de poëzie. Blijkbaar zat het schrijven hem van jongsaf in het bloed. Reeds op zestienjarige leeftijd signeerde hij zijn werk onder het pseudoniem 'Franz Hellens'. Deze naam ontleende hij merkwaardig genoeg aan een Gentse stoker-wijnhandelaar. In Gent woonde de familie Van Ermenghem aan de Kortrijksesteenweg. Frédéric ging te voet naar het college en zo kwam hij dagelijks voorbij de firma van wijnkoopman Hellens. Blijkbaar moet die naam om één of andere reden een diepe indruk hebben gemaakt op Frédéric Van Ermenghem, want het is onder de schuilnaam 'Franz Hellens' dat hij wereldvermaard zou worden. De eigenlijke F. Hellens, stoker-wijnhandelaar, zal niet diezelfde bekendheid genieten. Toch is hij niet in de vergetelheid verzonken, want in 1876, ter gelegenheid van de Pacificatiefeesten, lanceerde F. Hellens een nieuwe likeur "*Amer Stomachique de la Pacification*". Hiervoor liet hij een aantal prachtige etiketten ontwerpen waarop de praalwagens van de Pacificatiestoet worden afgebeeld(8).

Franz Hellens schreef uitsluitend in het Frans: "*Hij was voor alles een in het Frans schrijvend, Vlaams auteur, en hij kwam daar rond voor uit.*"(9) Zijn werk werd vertaald in niet minder dan twintig talen, w.o. in het Russisch en Japans. Hij was bevriend met letterkundigen en kunstenaars van over de hele wereld, zo bijvoorbeeld illustreerden J. De Bruycker, L. Delvaux, enz. zijn werk. In 1933 ontving hij voor zijn verhalenbundel "*Fraicheur de la Mer*" de driejaarlijkse staatsprijs voor proza en in 1963 ontving hij de eremedaille van de stad Gent. Later weigerde hij alle eerbetoon.

"Hij (Franz Hellens) was geobsedeerd door Gent [...]. Zijn visie op de dingen spruit voort uit het geheimzinnige, het irreële, het fantastische van de droom."(10) Hellens was zonder meer een voorloper van het magisch-realisme en het surrealisme. Omstreeks 1920 stichtte hij 'Le Disque Vert', een tijdschrift dat het nieuwe ideeëngoed, o.a. het surrealisme, aankondigde.

In 1906 verscheen zijn eerste verhalenbundel "*En ville morte*", geïllustreerd door J. De Bruycker. In 1909 kwam de bundel "*Les Hors-le-Vent*" van de pers, in hetzelfde jaar dat Jules Verwest het schilderij 'Home de notre ami Emile' schildert. Precies in die verhalenbundel is de novelle '*La cuisine des fous*' opgenomen(11). Het werk was spoedig uitverkocht en zou pas in 1959 herdrukt worden. De personages die hierin voorkomen roepen de karikaturen op van een Jules De Bruycker. Zelfs omschrijft Hellens 'Les hors-le-vent' als: "*Les hommes qui se mettent à l'abri du vent, qui se terrent pour se défendre de l'élément stimulant... Ce sont les réfugiés de l'immobilisme...*

8. In het Gentse Museum voor Volkskunde wordt een reeks van die etiketten bewaard.

9. Guiette, R., *Frans Hellens overleden*, 29 januari 1972 (krantenknipsel).

10. Guiette, R., o.c.

11. Het heeft ons heel wat moeite gekost om dit geschrift op de kop te tikken. Onze oprechte dank aan Prof. Dr. Angelet, die het werk ontdekte aan de K.U.Leuven. De novelle '*La cuisine des fous*' verscheen in de bundel '*Les Hors-le-vent*', Brussel, 1909.

balayures humaines, pour la plupart."(12) Meer bepaald in 'La cuisine des fous' komt die magische sfeer tot volle ontwikkeling: een steegje, een zolderkamer, een zuilengalerij van een wetenschappelijke tempel, een oude hond, een bizarre huisbewaarder, gekke kunstenaars... Kortom, een mysterieus oord dat enigszins als een voorloper van de veel latere 'Caves de Saint-Germain-des-Prés' in Parijs zou kunnen aangezien worden(13).

La cuisine des fous

Het ligt uiteraard niet in onze bedoeling de volledige novelle hier in vertaling te brengen. Wij beperken ons tot het aanhalen van enkele anekdotes waaruit moet blijken dat de omschrijving van de portiersloge als 'cuisine des fous' geenszins overdreven is.

Op een grijze winterse avond gaat de franstalige schrijver Hellens op bezoek bij Emile Van Vooren, die in het verhaal 'Monsieur Charles' wordt genoemd...(14).

De woonst van 'l'ami Emile' situeert zich binnen de zuilengalerij van de aula van de universiteit in de Volderstraat. De kamer waarin Emile leeft doet enerzijds dienst als keuken maar ook als 'neerhof'...(15). De huisbewaarder moet toch wel een merkwaardig figuur geweest zijn, want bij de enen is hij geliefd - vooral bij kunstenaars - terwijl hij door anderen wordt verafschuwd of benijd. F. Hellens behoort ongetwijfeld tot de eerste categorie: "[...] *Charles m'apparaissait comme un homme attachant, d'une âme instinctive et large, dont l'amitié me faisait rêver, comme la mer mouvante dans la nuit...*".

Sedert Emile weduwnaar is geworden, legt hij zich hartstochtelijk toe op het verzamelen van sigarenkistjes, die hij opstapelt tot wat hijzelf "*zijn bibliotheek*" noemt. Wanneer hij Hellens een sigaar van een nieuw merk aanbiedt, stelt hij die voor als een "*nouveau livre*".

Zoals we reeds hoger vermeldden, stierf zijn vrouw "*die veel van processies hield en communicanten aankleedde*" in 1895, nauwelijks een jaar nadat hun dochttertje overleed. F. Hellens stipt aan dat Carolina uit een venster viel en op het plaveisel voor de aula te pletter stortte, terwijl Maria-Carolina aan tuberculose stierf. Emile blijft op een min of meer onnatuurlijke wijze met zijn dierbaren verder leven. Zo vertelt hij over zijn dochttertje dat zij "*lood in de ogen had en tekenen van de dood op de wangen*". Verder noteert Hellens dat Emile geobsedeerd wordt door de tegel waarop zijn vrouw neerstortte, hij kan soms urenlang naar die plavei staren... Op andere ogenblikken kan hij als het ware in een transcendente toestand verkeren en communiceren met zijn overleden verwanten: "*Qui!... Je crois que les femmes sont descendues dans ma tête!... ce*

12. Van Severen, G., *Les 'Hors-le-vent' de Franz Hellens*, in: *La Flandre Libérale*, 30 maart 1966.

13. Begin de jaren zestig kwamen in deze gelegenheid kunstenaars, filosofen en politiek geëngageerde figuren bijeen. Sommigen onder hen zullen tijdens de mei-revolte van 1968 een leidinggevende rol spelen.

14. Hier zou de bedenking kunnen gemaakt worden of F. Hellens met de naam 'Charles' niet refereert naar de Gentse uit-drukking "*t is nen raore Sjaore!*".

15. Zoals verder uit het verhaal zal blijken, liepen daar een hond - luisterend naar de naam 'Fifille' -, een spichtige haan, een zieke kip, enkele duiven en een kanarievogel rond. De term 'basse-cour' of 'neerhof' is in dit geval niet misplaatst.

n'est que depuis qu'elles sont mortes... Cela s'est mis en moi, quelque part, tout d'un coup..."

Zoals men kan vaststellen vertoonde 'Monsieur Charles' wel enkele eigenaardige karaktertrekjes. Niet te verwonderen dat marginale kunstenaars en een magisch-realistisch schrijver zoals een Franz Hellens zich tot een dergelijke figuur aangetrokken voelden. Niet te verwonderen dat anderen hem uit de weg gingen...

"Iedere avond, precies om 18 uur, wordt er op het venster (van de portiersloge) getikt; het is de Kraai, een lange magere figuur volledig in het zwart gekleed. Zonder een woord te zeggen zet hij zich aan tafel waarop hij een brood legt. Mr. Charles schenkt een kop koffie in, terwijl hij vraagt wat hij, de Kraai, vandaag heeft gebeeldhouwd. De Kraai antwoordt dat men hem niet laat slapen. Iedere nacht wordt hij door een bende wakker gemaakt en moet hij noodgedwongen de nacht op straat doorbrengen [...] Inmiddels is een haan komen opdagen, die aan het brood van de Kraai begint te pikken..." In ogenblikken van helderheid citeert de Kraai artikelen uit het strafwetboek, een boek waarmee hij permanent onder de arm loopt. Deze merkwaardige figuur die duidelijk aan achtervolgingswaan lijdt, woont in een torenkamertje van het klooster der Geschoeide Karmelieten in het Patershol, *"en voisinage avec des chauve-souris et des rats..."*

De kunstenaar die door Hellens 'la Corneille' (de kraai) wordt genoemd, is niemand minder dan *Georges Van de Walle*, bijgenaamd 'Cies de Kalle', geboren te Gent in 1861. Hij is vooral bekend als landschaps- en dierenschilder. Een tijdlang verblijft hij in Sint-Martens-Latem waar hij gebruik mag maken van het atelier van Fritz Van den Berghe. Als gevolg van zijn krankzinnigheid wordt hij in het Guislain-instituut opgenomen, waar hij in 1923 overlijdt(16).

Met de zin: *"Le dessinateur occupait dans la cuisine du concierge une place marquée..."* introduceert F. Hellens een andere kunstenaar. *"[...] Il y faisait ses meilleurs études [...]"*. Deze 'dessinateur' is ongetwijfeld de vermaarde Gentse etser Jules De Bruycker.

Uit de verdere tekst blijkt dat Mr. Charles in een berghok tal van kunstwerken bewaart, die hij voor 'zijn' beschermelingen verkoopt: *"Les collectionneurs venaient de loin le trouver!"*. Dit lokt naijver uit, zoals bij een zekere Rombout, laborant aan de universiteit: *"Tu agis par intérêt!"*

Terwijl rondom hem de kunstenaars tekenen, schilderen, schrijven, eten, gesprekken voeren, herstelt Charles ook de schoenen van bedelaars en *"dit allemaal voor niks"*. Om het 'versteende' leder van de schoenzolen zacht te krijgen, legt hij de schoenen in een kokende ketel water die op zijn kachel staat te pruttelen. Tijdens het gesprek, of beter tijdens de monoloog die Van Vooren afsteekt tegen 'profiteurs' en voor de hulp aan 'arme' kunstenaars, springen een haan en een zieke kip op de tafel(17).

16. De aanduiding van de 'Kraai' als beeldhouwer kan waarschijnlijk toegeschreven worden aan de schroom van F. Hellens die geen al te duidelijke vereenzelviging wenste met de op dat ogenblik nog in leven zijnde kunstschilder Georges Van de Walle.

17. Misschien zou hieruit kunnen afgeleid worden dat Emile Van Vooren met de gevestigde kunsthandel in de clinch lag.

Jules De Bruycker, schilderij: "Volkfeest de Lochte Gentenaers".

Zetten wij al deze feiten op een rijtje, dan kunnen wij niet anders dan besluiten dat zich in die huiskamer-portiersloge - naast een tempel van de wetenschap - een bont allegaartje verzamelde: Emile, huisbewaarder - schoenlapper - beschermer der schone kunsten - verzamelaar van sigarenkisten - orateur - kunsthandelaar uit liefdadigheid, verder een oude hond, luisterend naar de naam 'Fifille', een haan, een zieke kip, enkele duiven, een kanarievogel, en bezoekers als een magisch-realistisch auteur, een etsen van karikaturen, diverse kunstschilders waaronder zeker één duidelijk krankzinnig, het strafwetboek citerend, enz., enz... terecht "une cuisine des fous".

De Lichte Genteneirs

Onze vriend Emile Van Vooren zullen we ook nog bij een andere gelegenheid ontmoeten, zoals in een artikel van 'gazetschrijver' K. Lybaert. In 1919 handelt deze over de bekende Gentse volksmaatschappij 'De Lichte Genteneirs', *"een groep menschen, in maatschappij vereenigd, die zich oefenen in het uitvoeren van pantomiemen, welke op de Gentsche kermiss eene eereplaats innemen op het stedelijk feestprogramma."*(18)

Op het einde van het artikel lezen wij het volgende: *"Onze Gentsche meester-etsen Jules De Bruycker, een onovertreffbare humorist, heeft eene schilderij gemaakt in 1913, een dansfeest der 'Lichte Genteneirs' op de Oude Beestenmarkt voorstellende. 't Is een meesterwerk, dat duizenden waard is en waarop zijn vriend Emiel Van Vooren, lokaalhouder der Hoogeschool, en gelukkige eigenaar van het doek, terecht fier is."*

Besluit

Nu we te weten zijn gekomen welke lieden samenkwamen in de huiskamer van 'l'ami Emile', hoeft het ons niet te verbazen dat een Verwest of een Dessenis deze ontmoetingsplaats hebben vereeuwigd of dat een bekend schrijver er een novelle aan wijdde.

Met deze bijdrage hebben wij de lezer kennis laten maken met een originele Gentenaar die misschien wel een plaatsje zou verdienen in één of andere 'Galerij van Gentse typen'. Het schilderij van Verwest toont de man, verdiept in zijn krant, *"A travers des lunettes bleues, les yeux du concierge absorbaient des lignes titubantes d'un journal..."* Hij zit tussen zijn boeken, naast een 'ronkende' kachel, de muren zijn gedecoreerd met een schilderij van een jong meisje (zijn dochter Maria-Carolina?) en een hond (Fifille?), een ingelijst zelfportret in terracotta, een schilderij met een haan en een kip, enz.

Tot slot keren wij nog even terug naar 'La cuisine des fous' waar F. Hellens de alomgekende Gentenaar Jules De Bruycker als volgt introduceert: *"... Le dessinateur occupait dans la cuisine du concierge une place marquée. Monsieur Charles l'admirait avec une naïveté d'enfant devant un prêtre, bien que le privilégié ne parût pas s'en soucier, se contentant de trouver le feu excellent, les cigares fins, la place commode et lucrative. Son nez mobile de fourmilier semblait sans cesse chercher*

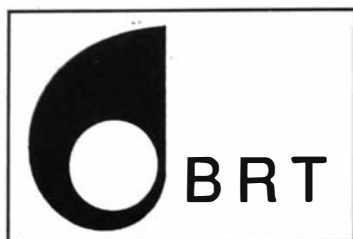
18. De Vriese, L., *Verhalen en schetsen uit mijn werk*, in: Oostvlaamse Zanten, Gent, 1931, jg.6, nr.1, p.12-40. Hierin wordt een artikel opgenomen dat de journalist K. Lybaert in 1919 schreef over 'De Lichte Genteneirs'.

le fumet sensuel des choses. L'atmosphère surchauffée de cette cuisine, où passaient des effluves d'animalité dans le relent gras des nourritures, convenait à ses instincts flaireurs; il y faisait ses meilleures études, tout en ayant l'air uniquement de se chauffer et de causer...

Mag het geen zegen genoemd worden dat Emile Van Vooren als het ware een sfeer heeft geschapen waarin De Bruycker zijn beste werk heeft voortgebracht...

R. De Vriendt-Mores
R. Van de Walle

	Met
	de sympathie
	van de
	Generale Bank

BRT-2

**Omroep Oost-Vlaanderen
en volkskunde**

Dilemma - Zomereditie 1989

Drie vooraanstaanden van B.R.T.-Gent, mevrouw Yvette Verbauwen, de heren Jan Knudde en Gust De Coster, regisseuse-omroepster, producer en redactioneel medewerker, hebben in de maand juli en augustus 1989 week bij week hun krachten gebundeld, om telkens in de loop van de woensdag-namiddag een uitzending over Volkskunde te verzorgen. Ze nodigden professor dr. J. Van Haver, voorzitter van de Koninklijke Kommissie voor Volkskunde, uit om een algemene inleiding te verstrekken. Daarna kwam een vorser, per provincie, aan de beurt, die voor zover de tijd het toeliet, een provincie belichtte en er vanzelfsprekend haast, ook zijn persoonlijke belangstelling aan koppelde.

Wij stellen hen, en een benadering van de behandelde onderwerpen, op een rijtje.

■ 5 juli - Algemene Inleiding - Jozef VAN HAVER (Zellik)

Onderscheid folklore en volkskunde. Folklorisme en kommercializeren. Functie van volksfeesten. Evolutie van de volkskunde, internationalisering en individualisering. Volksgeneeskunde. Terugkeer van de volksapotheek.

■ 12 juli - OOST-VLAANDEREN - Renaat VAN DER LINDEN (Zottegem)

Reuzen, -ommegangen en -liederen. Vinkeniers en krieleniers. Oude spelgewoonten. Paardenommegangen. Het Ros Beiaard te Dendermonde. Protestanten. Worp motieven, krakelingen, apostelbrokken, ajuinen, enz. Gastronomie: peperkoek.

■ 19 juli - WALLONIË - Annette BEAUXTRIX (Brussel).

Karnaval. 'Marches militaires' tussen Samber en Maas. Mons, processie van de 'Car d'Or'. Gastronomie: Maitrankfeest in Arlon. Hamfeesten in Bastogne. Tornooi 'Eten van de Flamische' in Dinant. Reuzenfeest in Ath. Volksfeesten in Outremeuse, St.-Hubertusviering.

■ 26 juli - LIMBURG - Math. A.W. DRIESSEN (As).

Karnaval. Mijnwezen. Schutterijen. Schansen. Bedevaarten en heiligenverering. Weerwolf. Abraham revivus.

■ 2 augustus - BRABANT - Stefaan TOP (Rotselaar)

Spoorkastelen. Duivelschuren. Duivelsagen stadhuis Brussel. Verhalen van voetbrandersbenden en tongsnijders. Manneke Pisverhalen. Gastronomie: Witlooffeesten Kortenberg. Volksmuziek: 't Kliekske. 't Brabants

Volksorkest. Instrumentenstages in Gooik. Marktzanger van Aar-schot. Volkskunde vandaag: huidige kinderlied, moppen, huwe-lijkslijsten, moeder- en vaderdag.

■ 9 augustus - ANTWERPEN - Fons ROECK (Wilsele)

Schuttersgilden. Spotnamen vb. Sinjoren. Gebouwen waaraan een spook of ander verhaal gebonden is. (Oostmalle, Aartselaar, Grob-bendonk, O.-L.-Vrouwekerk van Antwerpen). Gastronomie: Lierse Vlaai, Paling in 't groen, Antwerpse handjes. Kruidkoek. Poesjenel-lenkelder. Lange Wapper.

■ 16 augustus - WALLONIË - Louis DE COCK (Viane)

H. Rochus. Naamfeest 16 oogst. Volksdevotie. 'Saint Roch' (vgl. roc, rocher), patroon der steenkappers in Lessen. Kaatsen: kermis-sport in westelijk Wallonië. Kerstbrood: 'friskeman' in de vorm van een man, met de vorm van het kindje Jezus. Spelen: kerstbrood als inzet bij kaartspel. Beschrijving van andere ontspanningsvor-men. Heksen. Kruiden. Heksen kenden de eigenschappen van krui-den. Omschrijving van de regio (Lessen), Teelt van kamille, vale-riaan, angelieken. Kamille en angelieken bevorderden de spijsverte-ring. Oorsprong van de verloofdenkoffietafel en verloofdenkoffieta-fels. Zoenen. Logisch verband met het vorige. Aantal zoenen in Wallonië, Brussel, Vlaanderen en Frankrijk. Eigenaardige gebrui-ken. De 'mei': verband met meiboomplanting, aanduiding dat werk af is, wat, wanneer, heildronk, drinkgeld, symboliek van de ritus.

■ 23 augustus - WEST-VLAANDEREN - Walter GIRALDO (Zottegem)

Gebruiken van de wieg tot het graf: het volksleven rond de geboor-te, het vrijen, het huwelijk, de dood. Aparte gevallen: de militielo-ting en bijgeloof, rouwaffiches, obijt, wijtewagen vroeger en nu. Volksdevotie en magie. Eigenaardige gebruiken en ontwikkeling.

■ 30 augustus - Slotuitzending - Julien VAN REMOORTERE (Oosten-de)

Het rijke Belgische volksleven. Volksleven in de herfst en de winter. Gastronomie en volksleven.

Het publiek reageerde vrij gunstig en voor sommige punten haast geestdriftig op de uitzendingen. De deelnemers hebben de wens geuit om na dusdanige manifestatie er een gemeenschappelijk col-loquium te kunnen aan besteden.

Intussen feliciteren de volkskundigen in het algemeen, en de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen in het bijzonder, de directie van BRT-2-Omroep Oost-Vlaanderen oprecht voor het belangrijk initia-tief en drukken de wens uit, dat dergelijke uitzendingen nogmaals het publiek zouden kunnen bereiken, opdat Jan en alleman de volkskunde als wetenschap, in haar wezenheid en verscheidenheid nog beter zou leren ontdekken en waarderen.

Renaat van der Linden

VOLKSZANG

AUGUST BERYNGIER EN ALICE VAN MALDEGHEM

(vervolg Oostvlaamse Zanten 1989, 2)

RIJMLIED	DE OVERDEKTE MARKT VAN GENT
DE JAARGETIJDEN	LEURDESLIED
DE BAAS VAN 'T KOT	DE VODDEMAN
ONDER DE ROZEN	HET BESTE STIELTJE
HET FESTIVAL VAN DEINZE	DE KOFFIEKAN
GROTE VAAK	DE HEILIGE GODELIEVE

De eerste bijdrage over de volkszangers August Beryngier en Alice Van Maldeghem bevatte, naast een 14-tal liederen, een levensschets met portretten van beide zangers, een musicologische inleiding tot het zangrepertoire alsook een tabel van de afkortingen in de verwijzingen naar bronnenliteratuur.

Het repertoire van August en zijn achterkleinnichtje Alice is daarmee bijlange niet uitgeput. In de thans volgende bijdrage komt een keuze van 12 liederen uit de meest verschillende genres: liefde- en levensliederen, spot- en kluchtliederden, vertellende gezangen en een versie van het sedert lang, maar tevergeefs gezochte loflied van de heilige Godelieve.

De publikatie van de liederen uit de mond van August en Alice beoogt een bijdrage tot de muzikale volkskunde. De kulturele betekenis van deze liederenschat berust dan, eerst en vooral, op zijn muzikaal aspect; komt daarbij zijn documentaire betekenis omtrent de toenmalige muzikale en intellectuele standing van mensen uit het volk.

De liedmelodieën staan doorgaans in het teken van de vokale melopee in de na-romantische periode van de 19de eeuw:

- melodieuze melodiebogen in de *do*-, *la*- en *sol*-modus, zonder en met lichte chromatische wijzigingen van toontrappen, brede ambitus van de melodische golven tot het oktaaf en verbreding tot een sekonde resp. terts boven het oktaaf;
- veelvuldige maatwisselingen door vrije ademhaling en expressieve liedvoordracht; kenschetsende maatwisselingen: 2/4 3/4, 4/4 5/4, 6/8 9/8;
- rustige, eerder sobere ritmische figuurvorming: zonder synkopen of tegentijden, ook zonder triolen of andere maatvreemde afwijkingen;

- formaal : overwegend strofenliederen, bij voorkeur met vele tekststrofen. Er valt tevens op te merken dat de zangwijze geen invloeden van toen zeer populaire operetteliedjes vertoont.

De teksten van de liederen nemen in poëtisch gevormde verzen een geenszins alledaagse vlucht naar kritische beschouwingen over het dagelijks leven, naar ironische schetsen van het doen en laten in het milieu of/en van medemensen, naar voorname emotionele, zelfs ook religieus getinte onderwerpen.

Geen nadere gegevens staan ter beschikking wanneer en bij welke gelegenheden August Beryngier de liederen leerde. Wij kunnen slechts met volle zekerheid zeggen dat hij muzikaal ongeletterd was: hij leerde alle liederen op het gehoor, verbreedde zijn repertoire tot op hoge leeftijd en hij zong gelijk welk van deze liederen met alle tekststrofen vrij uit het geheugen. Tevens weten we uit de mond van Alice dat haar overgrootvader zijn repertoire van liederen als zijn kostbaarste bezit beschouwde en slechts de vurige wens koesterde het over te erven aan zijn toen jong achterkleinnichtje.

Vóór de invoering van de schoolplicht uit een boerengezin geboren, kende onze volkszanger August slechts de plicht zijn brood door hard werk als boerenknecht te winnen. Maar begaafd met een mooi stemorgaan, een fijn muzikaal gehoor, een uitzonderlijk sterk geheugen, tevens een spontaan streven naar hogere levenswaarden, stelde hij belang in zingende zelfexpressie en concentreerde hij zijn herscheppende activiteit in latere jaren op zijn verworven zangrepertoire als de voor hem hoogste levenswaarde. August geeft door zijn persoon een indrukwekkend voorbeeld van zelfontwikkeling. Door de oriëntatie van zijn belangstelling getuigt hij op indrukwekkende wijze, van de kulturele vlucht van een Vlaming uit de boerenstand in de 19de eeuw.

Alice illustreert door haar persoon, haar gedrag en schitterend muzikaal talent de voor de volkskultuur essentiële betekenis van een familiale samenleving en traditie. Zij bewijst de rol van de vrouw - vanaf de meisjesjaren - inzake behoud en bevordering van de volkskultuur.

August en Alice helpen de overlevering van de Vlaamse volkszang verzekeren en bouwen zo mee aan de opgang van de muzikale volkskultuur.

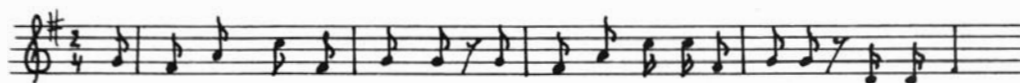
Alice Van Maldeghem (wed. Gaston Verbouwen) (79 j.).

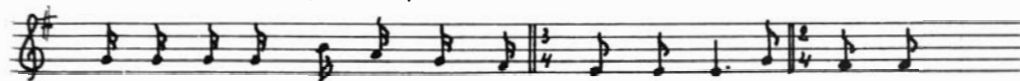
RIJMLIED

CAT. 8624

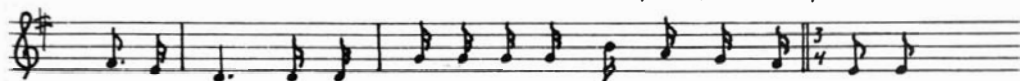
Nevele, 1966

1 Ik zal een lied. je zing-geen Kan al de soor-ten ^{van} d'ing-geen. Maar de

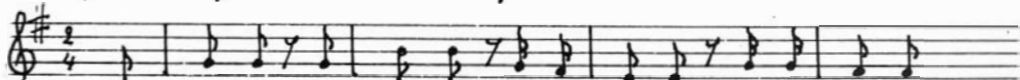
ver-zen zal ik moei-lijk moe-ten wein-geen, ja, hoe rijmt men

dat te-gaar? Maar de ver-zen zal ik moei-lijk moe-ten wein-geen,

Ja, hoe rijmt men dat te-gaar?

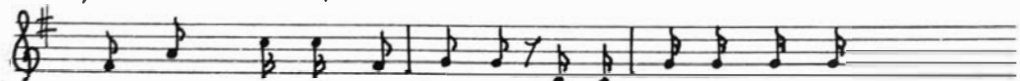
2. Een mo-len, een keu-sel en een ken-ne, En hoe rijmt men

dat te-gaar? Een mo-len, een keu-sel en een ken-ne, En hoe

rijmt men dat te-gaar? Een mo-len die kan draai-en, Een

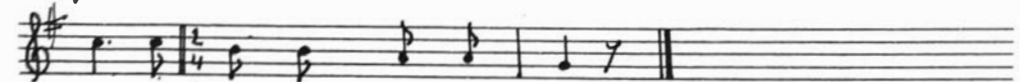
keu-sel is moei-lijk te draai-en En een ken-ne kan voor-

ze-ker niet wel draai-en. Ja, zo rijmt men dat te-

gaar. En een ken-ne kan voor-ze-ker niet wel draai-en.

Ja, zo rijmt men dat te-gaar.

1. Ik zal een liedje zingen
Van alle soorten van dingen.
Maar de verzen zal ik moeilijk moeten wringen,) (bis)
Ja, hoe rijmt men dat tegaar?
2. Een molen, een kwezel en een henne,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
Een molen die kan draaien,
Een kwezel is moeilijk te paaien
En een henne kan voorzeker niet wel kraaien.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
3. Een huis, een katte en een stove,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
Ieder huisken heeft zijn kruisken,
Ieder katjen vangt zijn muisken
En ieder stooften heeft gemeenlijk ook een buisken.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
4. De melk, de sause en Napoleon,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
De melk kookt in een kanneken,
De sause braadt in een panneken
En Napoleon die was maar een klein manneken.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
5. De peper, de waste en ne kletsekop,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
De peper moet gestampt zijn,
De waste moet gedampt zijn
En ne kletsekop die moet niet meer gekamd zijn.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
6. Het bier, de hoofdvak en een broeksken,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
Het bier dat moet getapt zijn,
De hoofdvak moet gekapt zijn
En een broeksken dat versleten is moet gelapt zijn.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
7. Een geite, een vlooi en een hemde,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
Een geite die kan blèten,
Een vlooi is moeilijk om knippen
Een een hemde is een zakske met twee slippen.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
8. Een jager, een kleerkes en een Bruggeling,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?
Een jager die draagt botten,
In de kleerkes zitten er motten
En de Bruggeling'n die zijn gekend voor zotten.) (bis)
Ja, zo rijmt men dat tegaar.
9. Een ezel, een roze en een sigare,) (bis)
En hoe rijmt men dat tegaar?

- Een ezal heeft twee lang' oren
 Er zijn geen rozen zonder doren
 En een sigaar is gemaakt al om te smoren) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
10. Een haze, een koopman en een pijpken,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 Een haze moet gestropt zijn,
 Een koopman kan gefopt zijn
 En een pijpken om te vunzen moet gestopt zijn.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
11. Een neuze, wijze mannen en Brugge-zeehaven,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 Een neuze die kan krom zijn,
 Wijze mannen kunnen dom zijn
 En Brugge-zeehaven die moeten aan de kom zijn.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
12. Een kasteel, een ajuin en een commerce,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 Aan een kasteel die moet men bellen,
 Een ajuin die moet men pellen
 En een commerce heeft gemeenlijk te vertellen.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
13. Een mage, een kemel en een permanent,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 Een mage moet gevuld zijn,
 Een kemel moet gebult zijn
 En een permanent die moet niet meer gekruld zijn.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
14. Het were, een bril en een nachtegaal,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 Het weer is nooit van passe,
 Een bril zit in een kasse
 En een nachtegaal die zingt eerste klasse.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
15. De zee, het leven en een Benjamin,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 De zee bespoelt Oostende,
 Het leven is gauw ten einde
 En Benjamin die was de jongste van de bende.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.
16. Sinte Pieter, den ommegang en den hemel,) (bis)
 En hoe rijmt men dat tegaar?
 Sinte Pieter heeft twee namen,
 Op den ommegang staan er kramen
 En den hemel is het eeuwig leven, amen.) (bis)
 Ja, zo rijmt men dat tegaar.

Zie in Waeri, pp. 85-87 dit rijmlied met andere tekst maar op een melodie van zekere gelijkenis in vele strofen gezongen. Zie ook in De Vlaamse Zanger, 1e deel, pp. 171-173 naar tekst en melodie afwijkende variante van het lied. Zie een variante van het lied in Franken, pp. 292-293. Zie verdere varianten in onze verzameling onder de signaturen : Cat. 4562, 4774, 4903, 4904, 6924, 6928, 6956, 8017.

DE JAARGETIJDEN

CAT. 8743

Nevele, 1966

1. Zij vijf-tien, hij zes-tien: Jaar-ken van dro-men, On-schuld'ig,
 - zijn. Twee hart-jes te za-men door lief-de ge-ko-men, Om dat het
 - al-zo moest zijn. Kost was nog het eek-je, kost was nog het
 - broek-je van haar en van hem. Loek-zoek-ken ze sa-men een
 - heid zus-tig broek-je En fluis-t'een met-be-ven-de stem:
 - Kom, geef mij een zoen. Maar sprak zeer ont-daan:
 - Fou, dat moogt ge niet doen. Doch ze laat hem be-
 - gaan. Kost hij haar den een-tien keer, Doet zij het
 - of kee-geef-de Dra doet hij het weer. 't Is de
 - lom-te der lief-de.

1. Zij vijftien, hij zestien :
 Jaarkes van dromen,
 Onschuldig, rein.
 Twee haartjes te samen
 Door liefde gekomen,
 Omdat het alzo moest zijn.
 Kort was nog het rokje,
 Kort was nog het broekje
 Van haar en van hem.
 Toch zoeken ze samen
 Een heel rustig hoekje
 En fluiſ'tren met bevende stem :
 Kom, geef mij een zoen,
 Maar sprak zeer ontdoen :
 Foei, dat moogt ge niet doen.
 Doch ze laat hem begaan.
 Kust hij haar den eerſten keer,
 Doet zij het of 't er griede.
 Dra doet hij het weer.
 't Is de lente der liefde.

2. Dra waren zij
 Die zo vroeg reeds begonnen
 Hun liefde getrouw,
 Totdat hij zij na jaren
 Geheel had gewonnen,
 Ze wird zijne vrouw.
 En liefde tot hiertoe
 Aan banden gekluisterd
 Viert hoogtij.
 Hij neemt zijn vrouw
 In zijn armen en zegde :
 Zijt gij nu hartelijk voor mij?
 Zij kussen elkaar
 Onder nen vrolijken lach.
 Dat doen ze zo wel
 Honderd malen per dag.
 't Zij vroeg of laat,
 Zoentjes moet gegeven,
 Nooit en geeft men er genoeg.
 't Is de zomer van 't leven.

3. Dra komen de kleintjes
 Met hunne zorgen
 Voor het bestaan.
 'n Kus in de morgen
 En één in den avond,
 Daarna is 't gedaan.
 En wanneer zij dan 's avonds
 Om elf uur gaan slapen,
 Dan zijn ze zo moe.
 Dan ligt hij met zijnen mond
 Als een hooischoor wijdopen
 Te gapen, en hij keert zijn rug
 Naar haar toe.
 Dan zegt hij : Nacht, vrouw,
 Ze antwoordt : Nacht, man.
 Een zoen en hij slaapt,
 Spreekt nergens meer van.
 Dra rust ook de vrouw,
 Zij antwoordt nog even :
 Vroeger ſliept ge niet zo gauw !
 't Is den herſt van het leven.

4. Ze zijn in de winter
 Van 't leven getreden,
 Vergrijsd is hun haar.
 Dat zij elkander kussen
 Is reeds lang geleden
 Van het gouden paar.
 Maar juist op dien dag
 Komt herinnering ten boven
 Van het gulden feest.
 Hij neemt zijne vrouw
 In zijn armen en zegde :
 We zijn ook eens jong geweest !
 Dan spitst hij zijn mond
 Met geen tand meer erin,
 Zij drukt hem een kus
 Op zijn stoplige kin.
 Dan roept hij : Och Here,
 Zulke zoentjes geven
 * Gebeurd' in langen tijd niet meer !
 't Is de winter van 't leven.

Dit is een tot op heden toe bekend en veel gezongen lied. Zie in Van Riet, pp. 360-361, de mededeling van dezelfde tekst, echter op een sterk afwijkende melodie gezongen. Zie in onze verzameling onder de ſignatuur : Cat. 8388 een, min of meer gelijkende variante.

DE BAAS VAN 'T KOT

CAT. 8608

Nevele, 1966

1. Ach, wie heeft er van z'n le-ven Toch zo'n

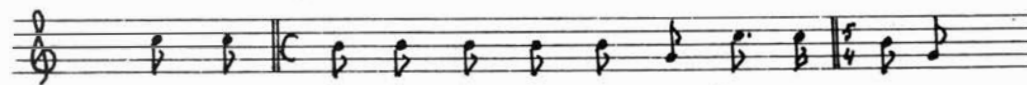
heks ge-kend! Al-tijd kwaad en over-dre-ven,

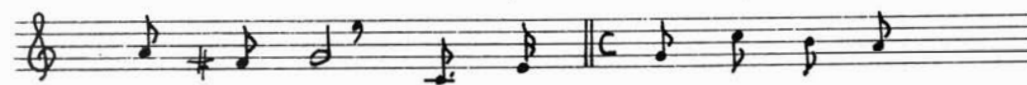
Nooit can-tent van ha-rem vent. Ze wil al-tijd

mees-ter we-zen, Zie, dat is me Toch te stark!

Maar ik zal ze wel ge-me-zen, Zo-nun dat ik

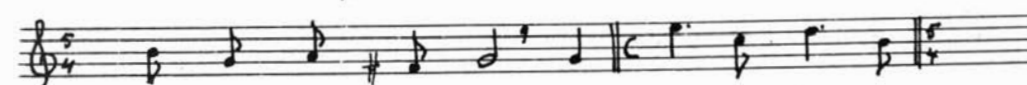
mees-ter blijf. Neen, ken blijf hier zo niet

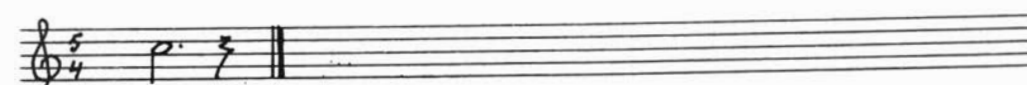
le-ven, Want zij houdt met mij de zot.

Neen, ken blijf hier zo niet le-ven, Want ik

ben den baas van 't kot. Ik ben den baas van

't kot.

1. Ach, wie heeft er van z'n leven
Toch zo'n heks gekend!
Altijd kwaad en overdreven,
Nooit content van haren vent.
Ze wil altijd meester wezen,
Zie, dat is nu toch te sterk!
Maar ik zal ze wel genezen,
Tonen dat ik meester blijf.
Meen, 'k en blijf hier zo niet leven,
Want zij houdt met mij de zot.
Neen, 'k en blijf hier zo niet leven,
Want ik ben den baas van 't kot.
Ik ben den baas van 't kot.
2. 's Morgens vroeg als ik ontwake
Moet ik seffens uit het bed.
Zien dat ik den caffee make,
Den vloer vage fraai en net.
'k Snijde haar tarweboterhammen,
Maar 'k en zal 't niet blijven doen.
Neen, 'k en blijf hier...
3. Zijn we somtijds aan het praten,
't Ongelijk heb ik altijd.
't Laatste woord moet ik heur laten
Voor 't vermijden van 't laweit.
Alle weken moet ik schuren
Dat ik zweet en voor mijn deel
Krijg ik nog in 't zicht der bureu
Kloppen met den bessemsteel.
Neen, 'k en blijf hier...
4. Lest waren wij aan het kijken,
Ze verweet mij schelm en dief.
'k Zei: 't en zal hier zo niet blijven,
Maar wat deed ze, mensen lief?
Zij is om een stok gelopen
Wel van enen arrem dik;
Ik ben onder 't bed gekropen,
Die daar meester was, was ik.
Neen, 'k en blijf hier...
5. Daar stond nu mijn wijf te tieren
En ze riep: gij dwazen guit,
Wat zijn dat nu voor manieren,
Ezel, komt gij daar haast uit!
Maar ik sprak al zonder schromen:
'k Vaag mijn broek aan uw geraas,
'k Zal d'r niet vanonder komen:
Ik alleen ben hier den baas.
Neen, 'k en blijf hier...

ONDER DE ROZEN

CAT. 8746

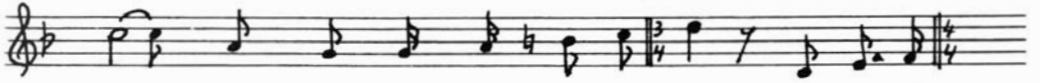
Nevele, 1966

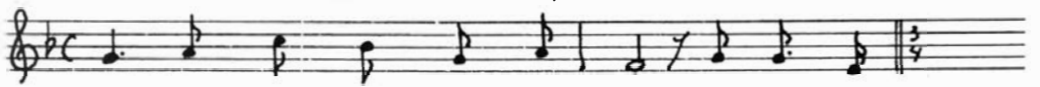
1. Ik ben gans al-leen en koop-loos op dies aard' De

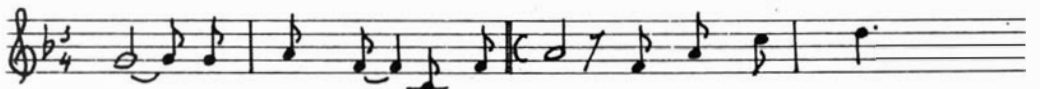
wre-de dood ont-nam mijn tee-ge-liif-de. Ik het ver-

druct, ik ver-kwij-me van pijn en smart. De laat-sten

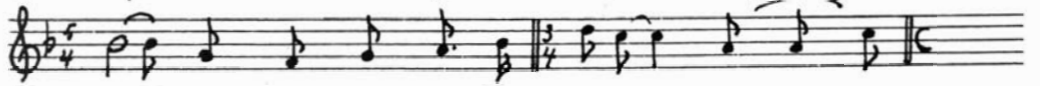
kus die gans mijn hart door-geeft. Ze was voor

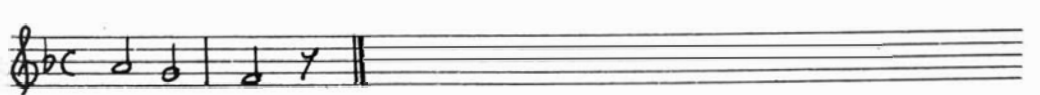
mij zo lief-lijk en zo zoet, In mij-nen droom

zag ik haar aan het blo-zen. Daar rust zij

nu die ik ver-la-ten moet On-der de

zo - zen.

1. 'k Ben gans alleen en hooploos op dees aard',
De wrede dood ontnam mijn teer-geliefde.
Ik heb verdriet. 'k verkwijne van pijn en smaart,
Me laatsten kus die gans mijn hart doorgriefft.
Ze was voor mij zo lieflijk en zo zoet,
In mijnen droom zag ik haar aan het blozen.
Daar rust zij nu die ik verlaten moet,
Onder de rozen.
2. Bij dag of nacht vond ik geen rust niet meer,
Ik denk altijd aan haar die ik beminde.
O schone maagd, zie ik haar nooit meer weer,
Maar nu, helaas, 'k kan haar niet wedervinden.
Ze stierf en was er nog maar achttien jaar
Als ik haar tot mijn bruid had genomen.
Daar rust zij nu ...
3. Toen was het nog maar in de lentetijd
Als ik vertrok met haar langs bos en weiden.
Op dienen dag was mijn hart zo verblijd,
'k Trok door het groen, verheugd aan hars zij.
'k Gaf haar ne kus zo lieflijk en zo zoet,
Een lieflijk tootjen deed haar wangen blozen.
Daar rust zij nu ...
4. O dierbaar schat, die ik ontnomen ben,
Voor u voel ik m'n teder hartjen kloppen.
Ik heb mijn liefde gans aan u gegev'n,
Op mijn geluk moet ik thans niet meer hopen,
Daar is zij nu alreeds de wereld af.
Nu smEEK ik hier als ene hopelozen,
Met al haar pracht rust zij nu in het graf
Onder de rozen.

HET FESTIVAL VAN DEINZE

CAT. 8605

Nevele, 1966

1. huis - toet ver - ren - den en ge - zel - len , 'k Moet u
 een klucht - je ver - tel - len . Maar gij , moet daar -
 om niet treu - ren , Klucht - jes die zijn geen mal -
 heu - ren . Ja , men wist het o - ver - al : 't was te
 Dein - ze fes - ti - val , En er was een prijs be -
 reid voor de schoon - ste so - cie - teit .

1. Luistert, vrienden en gezellen, 'k Moet u een kluchtje vertellen. Maar gij moet daarom niet treuren, Kluchtjes die zijn geen malheuren. Ja, men wist het overal:) 't was te Deinze festival.) En er was een prijs bereid) bis Voor de schoonste sociëteit.)	2. Wij die daar van ver op wachtten, Zaten ook met die gedachten. Ieder had zijn plan genomen Om daar prachtig aan te komen Al met enen chapeaubuus,) Anders die was het niet juist,) Met 'n klak die kan 't niet zijn,) bis Dat was toch veel te gemeen.)
3. De heerkes zijn tot hun behagen Naar een stoombootje gaan vragen, Want wie kan hun dat beletten Van profijt daaruit te trekken? 't Volk die trok op stap maar mee,) 't Muziek die speelde ne pardeblee.) De heerkes waren heel plezant) bis En ten uiterste content.)	4. Pas zijn zij aan boord gekomen, Ieder heeft zijn plaats genomen, En ze zaten al te lingen: 'k Wil dat ze haast aan 't varen gingen. Maar wij lieden wachtten ling,) 't Bootje steekt het schuifelding.) 't Vliegt door storm en wind,) bis Elk is blij en welgezind.)

5. Viezeleers zeggen: 't is spijtig,
 Maar ze zijn daarom niet nijdig
 Als ze zien 't stoombootjen vliegen
 Maar het zal hen wel bedriegen.
 Nieuwe meskes snijden wel)
 En stoombootjes varen snel.)
 Maar met een verkeerde gril) bis
 Die ligt g'heel hunboelken stil.)

7. De heren spraken zonder falen:
 Nu moeten wij een rijtuig halen,
 Want koetsiers en vigilanten
 Vindt men nu ten alle kanten.
 Maar helaas het was te laat,)
 Geen koetsier was meer op straat.)
 En men had geen ander kans) bis
 Of te doen den berendans.)

9. Pas op 't feestjen aangekomen
 Ieder had het al vernomen.
 En men zat er al verlegen
 Waar dat wij zo lange bleven.)
 't Kluchtje was algauw gekend,)
 Zelfs tot in de stad van Gent.) bis
 Viezeleers die waren 't eerst)
 Om te lachen om het meest.)

11. Daar zijn twee ketsers gekomen
 Ze hebben 't reisken aangenomen.
 Zij moesten zonder verletten
 Rap hun peerden aan 't lopen zetten.
 In 't begin ging alles wel,)
 't Bootje vaarde nogal snel.)
 Maar opeens alweer verslecht,) bis
 De ketters gingen aan 't gevecht.)

13. 't Was des avonds rond den tiene,
 Elk stond naar zijn volk te ziene,
 Want ze waren al verlegen
 Waar dat wij zo lange bleven.
 Aan 't Lief Motje riep men fijn:)
 Waar moeten nu al die mensen zijn?)
 Het is nu al zo laat) bis
 En geen mens meer op de straat.)

6. Terwijl de heren, vieze katten,
 Lustig met een pintje zaten
 En eenieder zat te peinzen:
 't Is toch geestig zo te reizen,
 Hoorde men opeens 't noodsein.)
 Ieder roept: wat mag er zijn?)
 Maar het buiske die mankeert) bis
 En 't machientje refuseert.)

8. Dan is al dat volk gedwongen
 In een beerschuitje gesprongen.
 Ieder die begon te minken,
 Als den beer begon te stinken.
 Muzikantjes, speelt met moed,)
 Want 't en riekt er hier niet goed.) bis
 Kwam er toch ne goeien wind)
 Die dien reuke wat verslindt!)

10. Dan sprak men van die heren:
 Hoe zullen wij nu huiswaarts keren?
 'k Wil hier niet langer letten,
 'k Ga mij in een rijtuig zetten.
 Mijn madam es is niet bang,)
 Wachten kan ze nogal lang.)
 Maar hoort ze van 't ongeluk) bis
 Gans de nacht is zij in druk.)

12. Die heren spraken zonder schromen:
 Zoudt ge u daar niet aan verdomen?
 We hadden daar nog twee goe knechten,
 Maar ze liggen nu te vechten.
 De stuurman riep: wil mij verstaan,)
 Ge moet zelf aan de lijve gaan.)
 En maar trekken chaque son tour,) bis
 Maar ik die blijf aan het roer.)

14. Jongens, als gij nog wilt reizen,
 Wilt op geen stoomboot meer peinzen.
 Want als 't buisken zal mankeren
 Zal 't machientje refuseren.
 Reist met Naardje van de post,)
 Ge wordt op tijd en stond gelost.
 Krijgt z'n peerd een ongeval,) bis
 't Andre trekt het thans vooral.)

Het gaat hier over een tocht per stoomboot van Merendree naar Deinze, dus op het kanaal dat van Gent over Merendree en Deinze naar Heist leidt.

't Motje was een afspanning te Merendree.

Naartje (= Bernard) stond aan 't hoofd van de post.

Zie ook een vertelling van het hele avontuur door de schrijver Cyriel Buysse in Oostvlaamse Zanten ± 1968.

GROTE VAAK

CAT. 8745

Nevele, 1966

1. Was ker-ve-mis en Jan-tje zat te bla-ken Van waar ge-
 - noc-gen hij zijn roc-te-lief. Hij praat ten o-er een ge-na-me
 - ta-ken. Mic noem-de Jan-tje ha-zen har-te-dief. Jan had een
 - glas of zes te-mel ge-dron-ken, Hij viel in slaap schon-te-gem
 - zij, een dank. En wyl hij daer al-lem nu zat te
 - ton-ken Was Mic-tje met een an-d'eren op de gang;
 - Ik wil, maar zeg-gen dat zijn vie-se za-ken. Le-
 - vey-en met, ja, ja met gro-ten vaak. Ik wil, maar
 - zeg-gen dat zijn vie-se za-ken, Le- vey-en met, ja, ja, met
 - gro-te vaak.

1. 't Was kerremis en Jantje zat te blaken
 Van waar genoeg bij zijn zoetelief.
 Zij praetten over aangename zaken,
 Mie noemde Jantje haren hartedief.
 Jan had een glas of zes te veel gedronken,
 Hij viel in slaap schoon tegen zinnen dank.
 En wijl hij daar alleen nu zat te ronken
 was Mietje met nen and'ren op de gang.
 Ik wil maar zeggen dat zijn vieze zaken,
 Te vrijen met, ja, ja, met groten vaak.) (bis)

2. In 't stadhuis zat een koppel om te paren,
 Men las hun beiden huwelijks wetten voor.
 Maar voor de bruid kon men die moeite sparen,
 Geen enkel woord en klonk er in haar oor.
 En als men haar het jawoord zoude vragen,
 Een luid geronk was 't antwoord dat ze gaf.
 Dien slaap zal zij haar levenslang beklagen :
 Haar bruidegom liep weg als voor de straf.
 Ik wil maar zeggen dat zijn vieze zaken,
 Te trouwen met, ja, ja, met groten vaak.) (bis)

3. Een ander paar zou om zich te vermaken
 Een speelreis doen naar Brussel of naar Luik.
 Maar na den trouw eer zij van afreis spraken,
 Zat men lustig aan schotel en aan kruik.
 Dan, wel verzaad, den spootrein ingetreden,
 Daar vond den slaap hen tegen dank en wil.
 Stond d'â vateur, ach, midden Duitsland stil.
 Ik wil maar zeggen dat zijn vieze zaken,
 Een speelreis doen, ja, ja, met groten vaak.) (bis)

4. Die grote vaak, ach-here, zijn dat dingen,
 't Is al verloren moeite dat ik doe,
 Ik zou zo geren nog een liedje zingen,
 Maar 't kan niet zijn : mijn ogen vallen toe.
 Nu mag ik geen couplet meer herbeginnen,
 'k Zou ronken eer ik halverwege ben.
 'k Schei uit ! Ik kan den vaak niet overwinnen,
 Tot later, vrienden, weest niet kwaad daarom.
 Geloof mij vrij, dat zijn vieze zaken,
 Te zingen met, ja, ja, met grote vaak.) (bis)

DE OVERDEKTE MARKT VAN GENT

CAT. 8614

Nevele, 1966

Handwritten musical score for the song 'DE OVERDEKTE MARKT VAN GENT'. The score is written on a single staff in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of seven lines of music, each with a corresponding line of Dutch lyrics. The lyrics are: '1. Daar is weer-om wat nieuws in Gent, Dat ik u wil be-zin-gen. Ik weet het dat het volk meest-al Veel houdt van nieu-we din-gen. Het is van d'over-dek-te markt Die on-langs is ge-bou-wen Voor vis-ver-ko-pers, groot en klein, En ook voor groen-sel-vrou-wen.' The music features various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The score ends with a double bar line.

1. Daar is weer-om wat nieuws in Gent, Dat ik u
wil be-zin-gen. Ik weet het dat het volk meest-al Veel
houdt van nieu-we din-gen. Het is van d'over-
dek-te markt Die on-langs is ge-bou-wen Voor
vis-ver-ko-pers, groot en klein, En ook voor groen-sel-
vrou-wen.

1. Daar is weerom wat nieuws in Gent,
Dat ik u wil bezingen.
Ik weet het dat het volk meestal
Veel houdt van nieuwe dingen.
Het is van d'overdekte markt
Die onlangs is gebouwen
Voor visverkopers, groot en klein,
En ook voor groenselvrouwen.

2. Vroeger was't al in d'openlucht.
En al die groenselvrouwen
Klaagden dat zij bij zomertijd
Niet fris en konden houwen.
't is t'hopen... dat het stadsbestuur
Niet langer mocht gedogen,
Want ons rapen en selderij,
Alles lag te verdrogen.
3. Des winters was't een ander spel,
En had het zo gebleven,
De visverkopers door den duur,
Ze waren al versteven.
Ze konden spijs hun lollepot
Van koude toch niet stuipen.
Hun bleiken, paling, alles lag
Vervrozen in hun kuipen.
4. Maar nu is al 't verdriet gedaan,
Nu hoort men niet meer klagen
Van hitte, koude of zonneschijn,
Of menig, and're plagen.
Want visverkopers, jong en oud,
En heel dat groenselrasken
Zitten in d'overdekte markt
Als in een glazen kasken.
5. Men zal dan ook niet, lijk voorheen,
Gedurig horen kijven,
Want ieder vis- of groenselvrouw
Moet op heur stalleken blijven.
En die zich volgens reglement
Hem niet en wil gedragen,
Die moet de mammelokken in
Tot 't einde van zijn dagen.
6. En boven d'ingang van de markt
Ziet men Neptunus prijken,
Waar d'Engelsman soms uren lang
Als uilen staan op kijken.
't Is t'hopen wijl zij nu het geld
Gaan scheppen met g'heel hopen,
Dat zij Neptunus, hun patroon,
Een broek zullen kunnen kopen.

LEURDERSLIED

CAT. 8738

Nevele, 1966

1. 4 Is nu al vijf. tien jaar, Gar ik met spek-kun
 leure. Mijn doos zo zwaar ge-la-den, En ik ge van
 den ze tot leure. Maar vroe-ge ging het goed, En nu
 moet ik met fat-som Aan ze. de deure geen
 vra-gen: Hed-de geen sui-ker-spek-kun von doen? Aan
 ze-ven spek-kun voor me sou. Aan ze-ven spek-kun
 voor me sou. Aan ze-ven spek-kun voor me sou, En een
 klein-tjen toe!

1. 't Is nu al vijftien jaar,
Dat ik met spekken leur.
Mijn doos zo zwaar geladen,
En ik ga van deure tot deur.
Maar vroeger ging het goed,
En nu moet ik met fatsoen
Aan ieder deure gaan vragen :
Hedde geen suiker, spekken vandoen ?
Aan zeven spekken voor ne sou.
Aan zeven spekken voor ne sou.
Aan zeven spekken voor ne sou,
En een kleintjen toe !
2. Als ik nu te leuren ga
Gelijk een brave vrouw,
Mijn pak zo zwaar geladen
Dat ik 't nauwelijks dragen kan,
Men roept mij achterna,
Men houdt met mij den gek.
De kinders schreeuwen : Madame,
G'hebt beentjes lijk ne suikerspek !
Aan zeven spekken ...
3. Wij zijn met drie gezusters
En mijn moeder, dat is vier.
Ze slikken en smeren alles op,
En ik krijge niet één zier.
Ik doe den grootsten toer
En dat ik de affairkens
Van de suikerspekken ken.
Aan zeven spekken ...

DE VODDEMAN

CAT. 8623

Nevele, 1966

1. Al die wilt goed en goe-de-koop ko-pen. Komt hier al
 bij baas Jan ge-lo-pen. Komt hier al bij den mar-
 chand die gij ziet: 'k Heb goe-de wa-ren, 't is half voor
 niet. 'k Ben laatst van 't ein-de der we-reld ge-ko-men,
 Daar heb ik al-les me-de-ge-no-men. Komt hier al
 bij de gro-te mar-chand, de-ve baas Jan, de vod-de-
 man! Komt hier al bij de gro-te mar-chand,
 de-ve baas Jan, de vod-de-man!

1. Al die wilt goed en goedkoop kopen,
 Komt hier al bij baas Jan gelopen.
 Komt hier al bij den marchand die gij ziet;
 'k Heb goede waren, 't is half voor niet.
 'k Ben laatst van 't einde der wereld gekomen,
 Daar heb ik alles medegenomen.
 Komt hier al bij de grote marchand;) (bis)
 Leve baas Jan, de voddeman!

(Gesproken) Sa, mensen, zoek ze maar uit: palullen, voddren, benen, glazen, stukken ijzer, ... 't Is al goed!

2. Vriendekens, wilt geen moeite sparen,
Komt eens bezien mijn sajete en garen
En mijnen kwijn, lint en katoen,
Kanten en strekken van alle fatsoen.
Haken en ogen, fijne gezellen
Laat ik aan enen halve eens d'elle,
Komt hier al bij ...

(Gesproken) Vrienden, zoek maar uit! Alle sluns en vodden zijn goed. Versleten zakken, lijfrokken, oude hoeden, afgedregen culs-de-Paris, ... 't is al goed vandaag!

3. Komt hier eens zien, naar mijn spellen kijken
En naar mijn naalden van gelijken,
Die komen al uit Engeland.
'k Geef ze op probatie, maar geld in d'hand.
Komt eens bezien mijn kammen en brillen,
Borstels en klossen, pezen en spillen.
Komt hier al bij ...

(Gesproken) Courage, 't is al goed vandage! Gebroken crinolinen, mits men ze niet meer draagt, afgedregen schoenen, bottinen of laarsen ...

4. Komt eens bezien mijn schone pomade.
Sa, lieve juffrouw, vol parade,
Koopt zo een pot, 't is kleine kost,
En ze maakt zwart alwie niet is rost.
'k Wedde dat g'in 't jaar voor vijf planketten
Zeer schoon uw haar zult mogen vetten.
Komt hier al bij ...

5. Koopt eens wat krijt of wat courage,
Een doosje fosfoor à se courage.
'k Ben eerlijk man, gelijk ge ziet,
Als 't niet en deugt, 'k geef 't u voor niet.
'k Wil u geen katten in zakken verkopen
En nog veel min het vel afstropen.
Komt hier al bij ...

6. Hebt gij geen goesting van te biën,
Ge moogt het toch wel eens komen bezien
Naar mijnen tripoli en mijnen blank.
Koopt u een scheermen voor enen frank,
Daarmee zult g'uwen baard afscheren
Zonder een haarken te mankeren.
Komt hier al bij ...

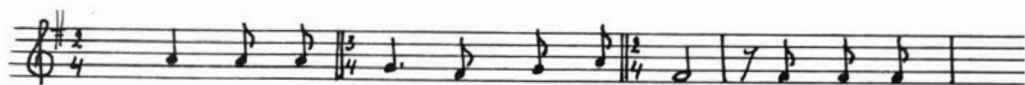
7. Vrienden, voor 't lest, wilt u wat spoeien,
Wilt mij toch niet te veel vermoeien,
Want mijne waar is veel te fijn
Om hier den bedelaar te zijn.
Als ik mijn goed niet kan verpanden,
Dan trek ik weer naar vreemde landen.
Zo koopt nu aan de groten marchand:
Leve baas Jan...

8. Vrienden, mijn keel is geworden droge,
Daarom is 't nodig te kijken omhoge.
Wilt toch wat schenken in mijn glas,
Opdat ik drinke mits 't komt te pas.
En gij allen moogt doen van gelijken
Om niet te treurig te zitten kijken.
Ziet hier eens de grote marchand:
Leve baas Jan...

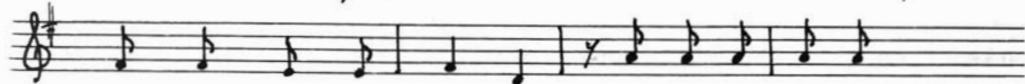
HET BESTE STIELTJE

CAT. 8739

Nevele, 1966

1. 'k Zoek Te-ver-geefs naar een be-staan, Iets om mijn

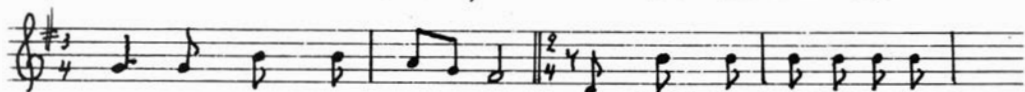
daag-tijks brood te win-nen. 'k Heb al een stiel of

tien ge-daan, En 'k weet niet meer wat be-gin-nen.

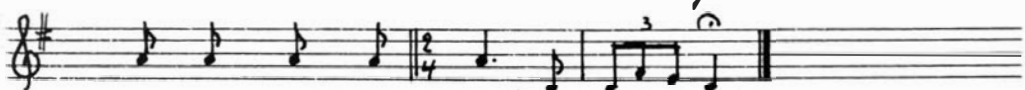
Ik was bar-bier en kui-pers-knecht, 'k Heb als tail-

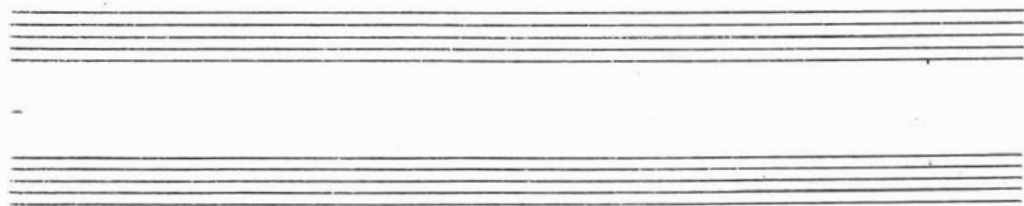
leur de maat ge-no-men. Ik vond dat al-lis e-ven

slecht En 'k ben er slecht mee thuis ge-ko-men. En

'k ben er slecht mee thuis ge-ko-men.

1. 'k Zoek tevergeefs naar een bestaan,
Iets om mijn dagelijks brood te winnen.
'k Heb al een stiel of tien gedaan,
En 'k weet niet meer wat beginnen.
Ik was barbier en kuipersknecht,
'k Heb als tailleur de maat genomen.
Ik vond dat alles even slecht
En 'k ben er slecht mee thuis gekomen.

2. Vogelmarchand en kruidenier,
Peper en zout en blindevinken.
Ik deed in 't graan, 'k was herbergier,
Maar ik moest alles zelf afdrinken.
'k Was hovenier en muzikant,
'k Was fabrikant in houten spellen,
'k Deed in de kolen en 't wit zand,
En fijn teveel om te vertellen.

) (bis)

3. Briefdrager was ik gans een jaar,
 Dat was een stiel om bij te wenen :
 Dwars door mijn mutse kwam mijn haar,
 Dwars door mijn schoenen mijne tenen.
 Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat
 Gelijk een ezel zwaargeladen,
 Won ik te nauwernood genoeg,) (bis)
 Om mijnen honger te verzaden.)
4. Schoenmaken was een goede stiel,
 En daar was 't oordje mee te snappen.
 Maar wat me daarvan slecht beviel,
 Dat was die oude schoenen lappen.
 Maar sedert zes of zeven jaar
 Is daar ook niets meer mee te winnen :
 Men plakt de schoenen nu tegaar
 Met stijfselpap en houten pinnen.
 Met stijfselpap en houten pinnen.
5. Kon ik maar iet of wat latijn,
 Ik tracht' in d'hogeschool te g'raken.
 'k Zou op één jaar geneesheer zijn,
 Die maken altijd goede zaken.
 Dat is een stielken g'heel plezant,
 Want hun succes is zonder falen :
 Zendt ge uw kliënt naar 't piereland,
 Men doet u niet te min betalen.) (bis)
6. Had ik maar iet of wat op zij,
 'k Zou willen apotheker wezen.
 Die winnen geld ten allen tijd
 En moeten voor geen winter vrezén.
 Kazekeskruid en engels zout,
 Kamfer, gelap en ooivaarspillen
 En voor wat droog kalissiehout) (bis)
 Vragen zij alles wat ze willen.)
7. Maar 't beste stielke nog van al
 Was stil te leven op zijn renten.
 Dagelijks doet ge niemendal
 En nooit verminderen uw centen.
 Had ik maar hier of daar een kans
 Om vroeg of laat wat t'erven,
 Het was zo zeker of den dag,
 'k Deed rentenieren tot het sterven.) (bis)

DE KOFFIEKAN

CAT. 8622

Nevele, 1966

1. Kan, kof-fie-kan, wat wordt gij hoog ge-pre-zen,
 Maar wel voor-al van 't vrouw-ge-slacht be-mind.
 Gij zijt het liefst' en aan-ge-naam-ste we-zen Dat
 men in steên en ook in dor-pen vindt. Kan,
 kan, kof-fie-kan, Gij ver-kuikt zo me-nig man.
 Kan, kan, kof-fie-kan, Gij ver-kuikt zo me-nig man.

1. Kan, koffiekan, wat wordt gij hoog geprezen,
 Maar wel vooral van 't vrouwgeslacht bemind.
 Gij zijt het liefst' en aangenaamste wezen
 Dat men in steên en ook in dorpen vindt.
 Kan, kan, koffiekan,
 Gij verkwikt zo menig man.) (bis)
2. Krijgt Trien bezoek van haar geburenvrouwen
 Alras het moorken g'hangen over 't vier.
 Het meuleken draait. De kan is haast aan 't brouwen
 En straks zijn al de vrouwkes in 't plezier.
 Kan, kan, koffiekan,
 Gij verkwikt zo menig man.) (bis)
3. Heeft Pierkes wijf haar paksken afgesponnen
 Zij giet goed op en haalt een koek of drij.
 Het mag eraf, zij heeft weer geld gewonnen,
 Het vrouwken schenkt en Driesken zet zich bij.
 Kan, kan, koffiekan,
 Gij verkwikt zo menig man.) (bis)

4. Komt Lotjes man wat voordeel te genieten,
 Heeft hij in 't stad een goede markt gedaan,
 De vrouw herleeft, ze gaat eens goed opgieten,
 Mijn lieve kan, gij moet er weeral aan !
 Kan, kan, koffiekan,   ) (bis)
 Gij verkwikt zo menig man.
5. Heeft Annemie niet al te wel geslapen,
 Mijn kan giet op en schenkt een goede tas
 En drijft van T hart dat geeuwen en dat gapen
 En helpt ons Mie alweer op haren pas.
 Kan, kan, koffiekan,   ) (bis)
 Gij verkwikt zo menig man.
6. Heeft Wannes' moei zowat een treurig wezen,
 Lijdt zij in 't hoofd wat smerten of wat pijn
 Mijn goede kan doet haar alhaast genezen,
 Want 't is voor 't hoofd de beste medezijn.
 Kan, kan, koffiekan,   ) (bis)
 Gij verkwikt zo menig man.
7. Is Pieternel van haren vent verweten,
 Of heeft hij haar wat bitterlijk veracht
 Mijn brave kan doet haar al haast vergeten
 Al 't ongelijk dat haar is aangedaan.
 Kan, kan, koffiekan,   ) (bis)
 Gij verkwikt zo menig man.
8. Speelt't meisken-lief somstijds zowat het truntjen,
 Heeft 't kwezelken soms wat scrupule smart,
 Mijn kan geeft haar een tas met een zoet muntjen
 En zo brengt zij de vrolijkheid in 't hart.
 Kan, kan, koffiekan,   ) (bis)
 Gij verkwikt zo menig man.
9. Wie zal de deugd en al het goed verkonden
 Dat mijn kan doet bij vrouw en man ?
 O, zij verdient dat men met alle monden
 Uitroept: Vivat, vivat de koffiekan !
 Kan, kan, koffiekan,   ) (bis)
 Gij verkwikt zo menig man.

DE HEILIGE GODELIEVE

CAT. 8611

Nevele, 1966

1. Komt, christ'-nen die de deugd be-min-nen,
En luistert met rij-pe zin-nen. Aan-hoort het
le-ven van een vrouw en maagd, Ons voor-spraak-ster,
pa-tro-nes-se, Die hei-li-ge mar-te-la-res-se:
't Is Go-de-lie-ve, die om haar deugd, Bij God ge-
nie-te he-mel-se vreugd'.

1. Komt, christ'nen die de deugd beminnen,
En luistert met rijpe zinnen.
Aanhoort het leven van een vrouw en maagd,
Ons voorspreekster, patronesse,
Die heilige martelaresse:
't Is Godelieve, die om haar deugd,
Bij God geniete hemelse vreugd'.
2. Van ridderlik' ouders geboren
Werd zij van God uitverkoren
Voor haar zuiverheid en reine deugd.
Zij vond haar grootste behagen
Om d'arme lie'n te omschragen.
Terwijl zij spijs aan de armen draagt,
Heeft haar den hofmeester aangeklaagd.

3. 't Gebeurde dat zij tot twee reizen
Had uitgedeeld al de spijzen,
Zelfs op de maaltijd bereid voor den graaf.
Terwijl haar papa haar bestrafte,
God een mirakel verschafte.
Men vond de spijs weer in overvloed,
Tot tweemaal God dit mirakel doet.
4. Bertholf, enen edelman machtig,
Tot Gistel die was hij woonachtig.
Verkreeg haren trouw en het woord van den graaf,
De bruiloftsfeest was overvloedig.
Maar Bertholfs moeder graammoedig,
Smeedt een verraad op dien zelfden dag
Tot Godlieve haar droef geklacht.
5. Den laster die heeft overwonnen
't Hert van Bertholf, haren zone.
Zelfs op den avond van de bruiloftsfeest
Die werd ze van Bertholf verstoten,
In een kamer opgesloten,
Waar ze niets kreeg dan water en brood,
Om haar te doen sterven van hongersnood.
6. Om d' heilige maagd te verachten,
Moest zij de kraaien gaan wachten
Op enen akker met koren bezaaid.
Maar door d'hulp van God almachtig
En haar gebeden zo krachtig
Vlogen de vogels al in den stal,
Wijl zij de misse gaan horen zal.

Callewaert schrijft in zijn verhandeling over de liederen rond Godelieve: "De heilige Godelieve van Gistel wordt in tal van markt- en bedevaartsliederden bezongen. Hun inhoud bevat niet slechts gegevens uit de vita en legende, maar staan zelfs niet los van Verbroeckes 'Sinte Godelieve van Ghistel', de populairste Godelieve-roman." Vervolgens deelde Mr. Callewaert ons mondeling mede, dat slechts de teksten van Godelieve-liederen werden opgetekend, dat hij, in samenwerking met de Heemkundige Kring te Gistel, sedert jaren te vergeefs op zoek zou zijn naar een overlevering van tekst en melodie.

Noch tekst en melodie zijn inderdaad in geen één van de vier boekdelen van Van Duyse te vinden. Maar door verdere literatuurstudie konden we wel op het spoor komen van een gezongen overlevering van het lied, tevens als fragment met melodie en tekst genoteerd; zie Bols I, pp. 62-63 met voetnoot: "medegedeeld door den folklorist-postbode Coeckelberghs... uit Heyst-op-den-Berg, den 28. Februari 1897. Hij schrijft erbij: Dit fragment 'heb ik dikwijls als kind door mijne moeder zaliger hooren zingen en nergens geboekt gevonden of zelfs van niemand anders ooit hooren zingen'. Het meegedeelde fragment is niet heelemaal toepasselijk op de bijgaande zangwijze."

Het lied, thans gezongen door Alice Van Maldeghem, betekent een kostbare vondst. Immers, Alice stelt ons in kennis van een naar tekst en melodie volledige versie van dit zeldzaam juweel van het Oude Nederlandse Lied. Maar Alice weet niet waar noch wanneer haar peetje het lied zou hebben geleerd dan wel naar inhoud, niet volgens tekst overeenstemt met de notatie bij Bols, tevens melodisch momenten van gelijkenis kent.

Lucy GELBER

In memoriam
Gaston HEBBELYNCK
(1912-1989)

Gaston Hebbelynck was Gentenaar in hart en ziel, in geest en nieren, op en top. Zijn wereld startte en eindigde voor een ruim deel in de Arteveldestad, als hoogtepunt en uitstraling van kunstwaarden allerlei en van alle uitingen van het volksleven. Hij kende de stad en de bewoners, voor een ruim deel, van hoog tot laag.

Circa dertig jaar geleden werd hij lid van het bestuur van onze Bond, in 1959-1960 en negen jaar later stelde de beheerskommissie van ons Museum voor Volkskunde hem aan als penningmeester, een post die hij voorbeeldig en gewetensvol waarnam.

Zijn droom bestond in het stichten van een Heemkring in de stad Gent, hetgeen vanzelfsprekend van geen leien dakje loopt, om in alle geledingen en hoeken van dergelijke stede een idealist en vrijwilliger en deskundige aan te treffen.

Hij start met de Heemkring GENT in 1870, eerst onder de vleugels van de Bond, vanaf 1971 als zelfstandige vereniging.

Het tijdschrift werd Gendtsche Tijdinghen, waarvan thans de 19de jaargang verschijnt.

Organizatorisch dienen we tevens aan te stippen dat hij medestichter is van de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie v.z.w. (1977). Hij oogstte een tijdlang een verdiende bijval met zijn originele voordrachten over Gent, die hij voor een groot deel kon opluisteren met dia's, jaren geleden gemaakt door de pionier Clemens Trefois.

Hij overleed te Gent op 27 oktober 1989.

R. van der Linden

RENAAT VAN DER LINDEN. *'t Ros Beiaard doet zijn ronde. Voorwoord dr. Herman De Smet. Goede Vaart, gij weergaloos Paard*, Louis De Lentdecker. Dendermonde, 1990, 320, ill. Uitg. De Cuyper, Oude Vest, 34, Dendermonde. Prijs: 2.300 fr.

"Wie geboren en getogen werd in dit heerlijk kleurrijke land waar de Dender en de Schelde ooit dolverliefd in malkanders malse armen vielen omdat het hier zo goed en gezellig is(...) kan onmogelijk over u, Ros Beiaard, met de vereiste beheersing en glimlach schrijven omdat fierheid, bewondering, genegenheid, verknochtheid, onze Dendermondse kijk op u, o Paard, zo emotioneel maken dat wij onmogelijk objektief kunnen zijn".

Louis De Lentdecker.

Hoe ontstaat een boek? Waarom gaat iemand zich maandenlang over een onderwerp buigen, de bronnen exciperen, de literatuur doornemen, zijn gedachten ordenen en het resultaat van deze queeste aan het papier toevertrouwen? Het antwoord op deze vraag achterhalen, vormt gewoonlijk de eerste stap in de kritische benadering van een boek. Een in opdracht of op verzoek geschreven publikatie vertoont nu eenmaal een andere ondertoon dan een recht uit de ziel gesproten tekst of de neerslag van jaren studie en rijping.

Dat *"'t Ros Beiaard doet zijn ronde"* het blazoen moet sieren van het Dendermondse Rotary-club die hiermee zijn zilveren jubileum de nodige luister wil bijzetten, doet dan ook meteen vragen rijzen. Hoewel, het tema kwam niet zomaar uit de lucht vallen: het 25-jarig bestaan van de Dendermondse Rotariërs valt immers samen met de laatste Ros Beiaard-stoet van deze eeuw, wat van uit dat standpunt bekeken een gedenkboek allerminst misplaatst maakt.

Een gedenkboek, het even achterom kijken en de afgelegde weg inschatten, wordt gewoonlijk geschreven of ingefluisterd door een actief lid van de jubilerende groep, kwestie van één en ander de gepaste ondertoon mee te geven en de klippen te omzeilen. Gedenkboeken en hulde-albums zijn dan ook vrij voorspelbare stereotiepe publikaties, in hoofdzaak voor de achterban bedoeld.

Niets daarvan echter in *"'t Ros Beiaard doet zijn ronde"*, een boek dat in meerdere opzichten merkwaardig mag genoemd worden, een publikatie die duidelijk uit de band springt, dit zowel naar vorm als naar inhoud.

Het verhaal van de Vier Heemskinderen las ik jaren geleden tussen een aantal Jules Verne's door en ik herinner mij levendig hoe de avonturen van Ritsaert, Adelaert, Writsaert, Reinout en hun machtig paard mij in hun ban brachten. Met meer dan gewone belangstelling vatte ik dan ook de lektuur van het kersverse Ros Beiaard-boek aan, geïnteriseerd om te zien hoe dit thema zou worden uitgewerkt en verklaard.

Een vluchtig overlopen van de inhoud reveleerde meteen al de ongewone, frisse aanpak. Renaat van der Linden begint zijn zoektocht met een verkenning van "De Myte van het Paard", een myte die tijd en ruimte overstijgt, maar in essentie met de zee blijkt verband te houden. Het paard wordt bekeken en vergeleken bij de Oude Grieken en Romeinen en Germanen. De auteur slaat er de Bijbel en de Koran op na, ontmoet hoofse ridders en heiligen, grijpt terug naar beeldhouwers en schilders, o.a. Dürer, Hieronymus Wierix, A. Ost, Rien Poortvliet, naar tapijten, manuskripten en zelfs exlibrisen.

Eens het paard geschetst, frist Renaat van der Linden ons geheugen op met een vertaling van de "Historie van de 4 Heemskinderen", vertrekkend met een uitgave uit 1508. Wie in deze "Historie" naar barden en minnestrelen, hoofse ridders of frêle jonkvrouwen zoekt, blijft op zijn honger zitten. Zoals de auteur in een naschrift opmerkt, verschijnen later, vanaf 1619, gekuiste versies, geapprobeerde door de bisschop en aangepast aan het toenmalige tijdsbeeld.

De verrassing ontstaat tijdens de lektuur van de avonturen en familieverwikkelingen, door de ontdekking van de talrijke houtsneden, naïef en ontroerend tegelijk, met somwijlen leuke verschillen, zoals op p. 104-105, waar de houtgraveur een scheepje weggelaten heeft. Een wonder doet zich voor in het raam van de laatste kapitels, wanneer Reinout een heilige wordt, in Keulen en Dortmund. Een santje, uitgereikt te Utrecht in 1948, en een beeld van de "IJzeren Reinoldus" in de kerk te Dortmund sieren kapittel XXX.

In het hoofdstuk "Sagen en Legendes..." maken we kennis met vroegere en meer

recente studies van de Ros Beiaard-sage, waarbij vooral ook de vormgeving van de verschillende uitgaven wordt vergeleken, in Amsterdam, Antwerpen en Gent, langs Snoeck-Ducaju, een Vlaams Filmke, tot in 1985! Het Ros Beiaard treft u aan in Mechelen en Lier, Leuven en Oudenaarde, in Eindhoven en Tienen, enz. In de andere steden bleef en blijft het een gewoon (onder)deel van de stoet. De kaart met de voorstelling van het optreden in de XVe, XVIe, XVIIe e. situeert het vertrekpunt in hoofdzaak in het oude Brabant of het randgebied.

Na het volksboek, de ridderroman en een tijdsschema belanden we uiteindelijk te Dendermonde, de stad waar het allemaal om te doen is, de stad waar de vermaarde Ros Beiaard-omweging plaats vindt.

De vroegste historiek van de omweging klimt op tot vóór 1461. In een eerste fase besteedt de auteur alle aandacht aan het paard, aan het Ros Beiaard zelf, de rol en de plaats in de stoet, het verhaal van Lieven Vande Velde als beeldhouwer van de kop. De respectievelijk 'Heemskinderen' worden voorgesteld met familie- en voornaam en geboortejaar, van 1807 tot heden. De titels van volksboeken vermelden meestal alleen de "Heemskinderen", zelden het Ros Beiaard. Een paar maal tronen ze op de kaft, met een wimpel in de hand, en met hun naam op de wimpel. Vooral de dragers, mannen van het Pijndersambacht, worden uitvoerig onder de loupe genomen. Strenge eisen bestaan er voor de selectie. Ongewoon is het gebruik 'het jagen van de wilde-man', van ca. 1449 tot 1657: het insmeren van de kandidaat-Pijnder met pek en hem in pluimen rollen en daarna zo naakt door de straten drijven.

Ter afronding passeert een tachtigjarige vedelaar de revue, gevolgd door de nar 'Kalleke Step', de reuzen en de gilden, in een weidse hulde en weelde van beelden.

Hoofdstuk vijf ontleedt dan de stoet in al zijn onderdelen: de Kemel, het Schip, de Walvis, de Zeewagen, het Klein Peerd, het Rad van Avontuur, de Huppelpaardjes, de Rommelpotten, de Knap-tanden, de Zwaan, de Hellewagen, de Hottentotten, de Olifant, de Draak, de Eenhoorn, de Bode en Vergilius, ze passeren allemaal de revue, worden ontleed en verklaard en gesitueerd in tijd, met een overvloed van beelden, en een vergelijking met Antwerpen, Gent, Brussel, Brugge.

Vervolgens krijgen we een 'draaiboek' van alle ommegangen tussen pakweg 1700 en vandaag, waarbij vooral opvalt dat met de tot nog toe laatste stoet (27 mei 1990) flink met de traditie werd gebroken en in plaats van de aloude ingrediënten werd geopteerd voor een gedurfd vernieuwende aanpak waarbij een overzicht wordt geschetst van de rijke Dendermondse geschiedenis. De stoet van 1975 aanschouwt u praktisch in kleur!

Het geheel wordt afgerond met een korte passage rond Ros Beiaardliederen en een iets minder geslaagd hoofdstuk onder de titel "*Een Ros Beiaard heb je nooit alleen... Wat anderen er over dachten*". Daar krijgen o.a. Plantyn en Erasmus een beurt met hun opvattingen over de Heemskinderen. Is het boek inhoudelijk goed gestoffeerd, naar lay-out en illustratie toe kan het bepaald schitterend genoemd worden: 295 zwart-wit en 78 vierkleurenfoto's verlichten en ondersteunen de tekst. En zoals het een volksboek in de ware zin van het woord past werd elke hoofdstuktitel naar aloude traditie ikonografisch ingekleed.

Kortom, het is een enig dokument dat met kop en schouder boven een traditioneel gedenkboek uitsteekt en zeker bij elke Dendermondenaar, maar ook daarbuiten, op de boekenplank hoort, bij elke historicus, heem- en volkskundige die belang stelt in ommegangen en stoeten. Renaat van der Linden is niet van Dendermonde. Dat kon het boek alleen maar ten goede komen.

Danny Lamarq.

